

1848-1913. Szeljegyzet a nemzetiségi kérdéshez.

Több mint félszázada annak, hogy a „Siécle” a magyar szabadságharc leveretésének okaival foglalkozva (1857 december 29) megállapította, hogy a leveretésnek az volt az oka, hogy:

„A magyarok szerencsétlen következetlenséggel – melyet nagyon drágán fizettek, meg – megtagadták a nemzetiségektől a jogegyenlőséget. Ők, akik a német faj politikai felsőbbisége ellen lázadtak fel, viszont arra sem tudták magukat rászánni, hogy magukkal egyenlőket elismerjenek.”

Több mint félszázada annak, hogy ezt az igazságot megállapította egy távoli, elfogulatlan szemlélő és a következményeket mégsem vonták le azok, akik ennek az országnak dolgait vezetik. És így megismétlődnek az igazságok és a magyarság újra drágán fizet. Vagy egy év előtt az „átkos Bécs” ellen küzdő ellenzék minden jelszavát elkoptatva ráfanyalodott a demokratikus választójog jelszavára és az új zászló alatt csinált „forradalmat”. Nehogy azonban a jelszó igazán demokratikus legyen, bekenték jó negyvennyolcas sovinizmussal. Jobb sorsra érdemes buzgósággal hirdették, hogy az ő tervezetük hogyan meg fogja erősíteni a magyarságot és hogy *meggyengíti a nemzetiségeket* Csakhamar a nemzetiségi elnyomatásra volt átjátszva az egész demokratikusnak keresztelt mozgalom és a küzdők sajtója a választójog szent nevében vak dühvel fordult idegenajkú honfitársaink ellen.

Amíg Lukács ült a kormány élén, addig még nem volt baj. Lukács túlságosan bízott bankár-összeköttetéseiben és nem használta ki az ellenzéknek ezt a gyöngéjét. De Tisza már egyenesen erre alapított. Sorra megkötötte a békét a nemzetiségekkel« lekötelezte valamennyit és így magához kapcsolta az ország többségét. Mert tessék csak egy kis számítást csinálni. Egy csomó érdekből mindig kormánypárti város, egy csomó hivatalból kormánypárti közhivatalnok, egy csomó lekötött, megvásárolt ember, a volt koalíciónak egy csomó engesztelhetetlen ellensége; plusz a nemzetiségek: oly hatalmas többség, amely ellen számba sem vehető kisebbség az a néhány tízezer ember, aki nagyrészt csak taktikai okokból sorakozik az ellenzék mögé. Hogy mennyire igaz ez, arról keservesen meg fogja győzni az ellenzék a legközelebbi választás, hacsak addig észbe nem kap.

Mert azokkal az eszközökkel, amelyekkel ma igyekeznek ellensúlyozni Tisza sakkhúzását, azzal az eszközzel semmire sem mennek. Hiába leplezi le a Pesti Hírlap minden héten, hogy Tisza eladta a honhazát a románoknak, a tótoknak, a délszlávoknak, meg isten tudja kinek, ez már senkit sem hat meg. Senki sem hiszi el. Az emberek lassanként rájöttek arra – vagy legalább is sejtik –, hogy a nemzetiségi mumussal csak ijesztgetik őket és már csak nagyon ritkán ijednek meg.

Kicsiben nagyon hasonlít ez a negyvennyolcas idők ferde helyzetéhez. Hogy mennyire a demokratikus elv megszorítása volt akkor is a nemzetiségek felbőszítője, azt fényesen igazolja egy a magyar közönség előtt még ismeretlen levél. 1849 tavaszán írta a magyarok ellen felkelt románok egyik vezetője, Butianu, Csutak ezredesnek. Az érdekes levelet Ghica közölte emlékirataiban és fordításban így hangzik:

„Pap Lászlóhoz írt levelében azt állítja uraságod, hogy az egyenlőségért, a szabadságért és a testvériségért harcol. Csofálatos, – mi románok is ezekért az eszmékért küzdünk és amióta harcolunk, folyton csak az igazi szabadságot és a román nemzetiség jogainak elismerését követeljük. Ez a jelszavunk, ezért élünk-halunk. Hogyha önök is ezért küzdenek, úgy közöttünk nincsen semmi néven nevezendő ellentét és kár oly sok vért önteni céltalanul. Ez a vérontás legkevésbé sem következik a testvériség elvéből; azonban, úgy látom, hogy amit önök mondanak a románokról – hogy azok az abszolutizmusért harcolnak –, az önökre nézve áll. Avagy nem akartunk-e mi önökkel karöltve harcolni a szabadságért, csak azt kérve, hogy nemzetiségi jogainkat ismerjék el? Nem nyújtottunk-e békejobbot önök felé és csak azt kértük, magyarázzák az egyenlőséget igazi értelmé szerint? Higyjék el, elmúlt már az az idő, amikor még el lehetett nyomni népeket. Minden népben felébredt a nemzeti érzés, akárcsak önökben. Még nem jöttek rá arra, hogy szükségük van a románság rokonszenvére? Nem látják be, hogy mi és önök elszigetelten állunk a szláv tengerben, amely állandóan elnyeléssel fenyeget? A románság a Tisza és a Fekete-tenger között sokkal kompaktabb tömeget képez, mint a magyarság és nem tűnhet el a nemzetek, sorából ...”

Helyszűke miatt nem közölhetjük az egész levelet, de már ez a töredék is érdekes bizonyítéka annak, hogy a két kor között sok tekintetben feltűnő a hasonlatosság. Negyvennyolcban is arról volt szó, hogy a szabadság „magyar szabadság” legyen és ez a jelszó megbuktatta a legszebb törekvéseket. Ma is „magyar” demokráciáról álmodnak legújabb demokratáink és oly nagy súlyt helyeznek a *jelzőre*, hogy ez a súly agyonszorítja magát a demokráciát. Mert kérдем, hogy állana az ügy akkor, hogyha a választójog zászlója alatt állana az elnyomott nemzetiségek egész tömege? Azaz nem is kérдем, csak leszegezem, hogy a régi nóta újra megisméltódott. Körülöttünk új világ alakult ki, de mi csak a régiek maradtunk. Szidjuk a bécsi helytartókat és közben átengedjük legtermészetesebb fegyvertársainkat az ellenségnek. „Hideget és meleget nem lehet egy szájból fűjni” – *elnyomás ellen küzdeni és közben elnyomni nem lehet*. Mert nem sikerül a küzdelem és nem sikerül az elnyomás sem. No, de mi nem érünk rá ilyen igazságokkal foglalkozni. Elvégre ezeréves nemzet vagyunk és talán ad a sors még újabb ezer esztendő, hogy a régi hibákat még vagy

Aradi Viktor.

Részlet Gerhart Hauptmann Festspiel-jéből.

Pythia:

Európa, te, kit most kereszt ural, figyelj!
 Kit éj borít azóta, hogy letűnt Olympus,
 Sötétlő sorsod mélyein kutat szemem
 És látja messze nyúló útjait jövődnek.
 Gyakran vajúdtál vérző kinok közt te már
 És most is úgy vonaglik tested mint szüléskor,
 Mert mostig sem hoztad világra gyermeked,
 Kivel két ezred óta ámitod magad.
 Európa, te, ki még ma is hordod Zeus
 Magvát, hogy mint bika vitt át a tengeren,
 Hazátlanul bolyongsz miként Io tehén,
 Kit bosszús Héra megvonszolt erdőn, mezőn.
 Órjöngve vágtatsz bögve, fuldokolva kintól,
 Körötte saru fergeteg, mérges legyek
 Gyötrő fullánkjuk fáradhatatlanul döfik
 Testedbe, éjjel-nappal kíméletlenül.
 És hogyha néha összerogysz, már félig holtan,
 Már érzéketlenül a szörnyű kin iránt,
 S a százezerszer millió sarkantyú éle
 Megizzadt, fáradt tested nem is marja már,
 S elszunnyadsz és míg félálomban megpihensz,
 Im ifjú istent hoz eléd álmod varázsa
 És ekkor mindig azt hiszed, hogy végre, végre,
 A szörnyű megpróbáltatás im véget ért.
 De nem, még mindig nem szülted meg magzatod
 S még egyre nyom a meg nem szült istenfi terhe.
 Nem szülte meg Európa Megváltóját
 A béke herceget, bár templomot sokat
 Szenteltek néki már; ki mást állít hazug.
 Mert hogy lehetne az, hogy annyi néma kin
 És annyi gyötrellem szaggatja még ma is
 Szegény beteg testét anyjának, hogyha ott
 Uralkodnék Zeus fia, hol tisztelik.
 Nem, nem a béke hercege, hiába is
 Dicsőítik, csak háborús tüzet fakasztott,
 És oly borzalmakat hoztak szolgái ránk,
 Minőt nem álmodott sohasem az Orcus mélye l
 Az ó-kor nem tudott ily szörnyű kínokról.

De érzem; már dereng a béke hajnala,
 Bár napja messze még, s ma gyilkos láz dühöng
 És marja szertelen Európa bensejét.

Ford. Helvéth Géza.

Gerhart Hauptmann Festspiel-je körül.

Természetellenes és észszerűtlen dolog és mégis úgy van, hogy valamely műről igaz és helyes véleményeket nem maga a mű idéz fel, hanem valamely hibás vélekedés során derülnek ki és kristályosodnak. A mű, mint minden szuggesztívó, ami hatni és változtatni akar, valami csendet hagy maga után a magányos lélekben, érzésekkel és hatásokkal népesült csendet, melyben minden erő egyensúlyba jutott: – ó, drága fizikai hasonlat, hát persze, hiszen a vizet is le lehet hűteni zérus alá s hevíteni száz fok fölé s nem fagy meg és nem forr fel, ha valami picike mozgás, valami kívülről odakerült zavarocska meg nem indítja a folyamatot. Ha a Festspiel-t csak úgy elolvastam volna, nagyon jól éreztem volna magam, nulla alatt, vagy száz fok felett, nem tudom, de bizonyos, hogy nem érzem vala szükségét nyilatkozni. Ellenben volt valami kis zavar, a trónörökös így meg úgy és aztán ez a Kraus Károly, ami még nagyobb baj.¹

Nem vagyok elfogultabb Gerhart Hauptmannal, mint Kraus Károlylyal szemben. Nyilvánvaló, hogy Kraus Károly is azért nyilatkozott, mert a trónörökös nyilatkozott: s Kraus Károly is osztja nézetemet ama kis zavarra vonatkozóan, mely a jégjegecek kialakulásához kell. Csak éppen elvétette az okozati összefüggéseket: ő azt hiszi, hogy a megfagyásnak és felforrásnak ez a kis zavar az oka, pedig hát tévedés: ahhoz mégis csak hőenergia kell. A kis zavar is kell hozzá, de nem olyan nagyon.

Tehát mégis csak helyreáll az egyensúly: ahhoz hogy megszólaljon bennem s újra felzengjen a „Festspiel” ünnepélye, kellett ugyan Kraus Károly is, meg a trónörökös is: de a legjobban mégis csak Gerhart Hauptmann kellett. Es most nagyon szeretnék vitatkozni Kraus Károlylyal, azon, hogy nem szabad és nem lehet mindig vitatkozni. Nem értitek, hát nem akarjátok megérteni? A költő nem politizál, hanem csak költészetet mivel, fenséges uram, értse meg végre. A költő igenis politizál, de ha a költő politizál, abból nem az következik, hogy a költő nem költő, hanem az, hogy akkor a politika is költészet, tisztelt Kraus Károly, értse meg végre maga is. Mi az, hogy Tart pour l'art, tisztelt Kraus Károly ur, hát nem lehet a politika is l'art pour l'art, az istenért? Es értse meg végre, a költő beszélhet és nyilatkozhat, a költő véleményt mondhat a művéről, a költő elmehet Kerr Alfréd-hoz és pipaszó mellett elbeszélgethet vele Kraus Károly írói tehetségéről: – a költő, bocsánatot kérek, a feje tetejére állhat, visszavonhatja összes művét, mint Tolsztoj, előadást tarthat a történelmi materializmusról, butaságokat beszélhet arról, amit irt, felpofozhatja a Pista fiamat – mindez semmi adalékot nem nyújt a műhöz és nem teszi világossá annak rejtett erőit: ha

¹A Festspiel-t modern világnézete miatt a trónörökös levétette a műsorról. Hauptmann ebből az alkalomból a német haladó pártok és számos politikus üdvözölte, amit Hauptmann elfogadott. Karl Kraus, az ismert bécsi író a „Fackel”-ben „Und Hauptmann dankt . . .” című cikkben megtámadta az ünnepeltet azért, hogy művész létére politikába avatkozik.

egyéb lámpánk nincsen, hogy bevilágítsunk az erők kohójába. Nem, nem, kedves Károly, ez így nem mehet tovább, amit ezek az impresszionista kritikusok, meg amit ezek a történelmi materialisták csinálnak. Elég volt már a kritikákból, amik így kezdődtek: » ... egy finom, degenerált profil és két halvány mítesszer lebeg szemünk előtt, amikor Márk Géza műveiről kell beszélni” – és elég volt a nagyképű falanszter-tudósokból is, akik hidegen vizsgálják a gyermek fejalkatát, hogy kijelentsék aztán, „ebből Pásztor Árpád lesz”.

Ezek a mai kritikusok, akik valahogy külön tudják már választani az embert a *költőtől*, de a *műtől* még nem, talán nem is tudnának véleményt érezni a Festspiel-ről, ha nem ismernék az adatokat. Úgy képzelem, írás közben előszedik a költő arc-képét és onnan merítenek inspirációt. Egy gyermekre volna szükségem, aki nem olvasott még egy sort se Gerhart Hauptmantól, se róla, aki nem tudja még, mit mondott a trónörökös és mit mondott Kraus Károly: ismerné az iskolából századunk történetét, volna hite rímekben, erőben, lendületben: – oda adnám neki a könyvet és elolvasná, nem törődve vele, ki írta: – és akkor megkérném, mondja el, mit érzett. Ez az iskolásgyerek üdítő és szép dolgokat beszélne nekem a Festspiel-ről. Mert Hauptmann ünnepi játéka egyszerű, átlátszó és abszolút, mint valamely himnusz, mely az élet érthetetlen s nagyszerű faktumát zengi rajongva és csodálkozva – e himnusz legmagasabb lüktetésében az a szédítő és izgatott öröm lobog csak, semmi egyéb, mely az igazi költőt mindig s mindenütt kíséri, mikor ráeszmél s másoknál jobban eszmél rá egy egyszerű s felbonthatatlan tudatra: ime, van valami s mi is vagyunk. Van valami, ami tigrist teremt és őzeket, egyformán szereti és becézi mind a kettőt s mégis úgy akarja, hogy a tigris elpusztítsa az őzet – s talán e véres pillanatban szereti legjobban, mikor azt akarja, hogy tökéletesebben támadjon fel újra összetört s megalázott roncsaiból. Értse meg a trónörökös, hogy Hauptmann nem Napóleont csodálja, hanem azt a tényt, hogy Napoleon megszületett. És értse meg Kraus Károly, hogy meg lehet tagadni ötször, és hatszor is, az ünnepi játékot, – de ez az ünnepi játék épúgy megvolt a költő szívében akkor, mikor megtagadta, mint akkor, mikor megírta. Megvolt, kezdettől fogva, a költő ünnepi lelkében: – s azért érezzük a Festspiel olvasása után azt a csalhatatlan megnyugvást, mely ismerősnek érez minden igaz költészetet. A jó művek egyik legfőbb zamata holmi érthetetlen patina: mintha már régen megvolna e mű, s kezdettől fogva, mint a hegyek, amiket először látunk, de tudjuk, hogy nem tegnap bújtak ki a földből. Velasquez képei így tökéletesek, ahogy ma ismerjük őket, pedig legharmonikusabb színárnyalatait nem a festő csinálta, hanem néhány század folyamán a kémiai bomlás. De a művész tud valamit keverni színei közé, amivel eléri, ugyanezt a hatást: – a művész nemcsak térben rekonstruálja a természetet, hanem időben is.

Az pedig csak természetes, hogy az élet nem szereti, ha rekon-

struálják s ezzel hasonlónak teszik az élettelen mechanizmushoz: akármilyen nagy művész legyen is, aki csinálja. Az emberben buzgó élet (hiúságnak nevezik a korlátolt moralisták) tiltakozik az ellen, hogy mozdulatait hasonlónak tegyék az élettelen tárgyakéhoz s az idegszálak végére láthatatlan drótokat tegyen a gondolkodó. Gerhart Hauptmann jól érzi e berzenkedést s ez adja meg az Ünnepi Játék nagyszerű és ingerlő humorát. A bábuk igazgatója beszél még a színen, a prólógust be se fejezte még, mikor forradalmárok, jakobinusok és szeptembrizőrök rontanak be, elkergetik őt s mikor kézzel-lábbal tiltakozik: „még nincs végszó, vissza, vissza a kunyhókba, az abszolutizmus homályába, várjatok, míg reátok kerül a sor!”, – a bábuk mérgesen verik mellüket: „mi az? micsoda beszéd az? mi nem vagyunk színészek!! menjen a fenébe!!... lámpavas!!... terreur!!...” – s közben zizegnek a drótok s nyikorognak a falábak és faöklök.

Ez a jelenet nem ejtette gondolkodóba a trónörökösöt és Kraus Károlyt, a Fackel szerkesztőjét? A közönség, kit e gúnyos és lelkes szerző bizonyosan elragadott, s mi, akik a darabot olvastuk, kellett, hogy szó és vita nélkül megértsük, mi itt a kritikán felül való, abszolút eszme és gondolat: – s ami az előadás után következett, önkéntelenül úgy él most bennünk, mintha még hozzátartoznék az előadáshoz: a bábuk igazgatója kimondja „vorwärts!”, de a függöny nem gördül még le, újabb jelenet, megjelenik a német trónörökös, hazafiatlannak nevezi az egész darabot, zörögnek a drótok; – aztán megjelenik Kraus Károly, szidja a trónörökösöt, szidja a szerzőt, hogy milyen ízléstelenség volt ezekkel szóbaállni, ez nem is költészet – s a drótok megint zörögnek.

Németország, ez ünnepi játék színésze és közönsége egyben, igazán nem tehetett volna okosabbat, minthogy megértő mosolylyal és tapsolva elfogadja a szerző és rendező utasításait: résztvesz a játékban, kivárja a végszót s aztán békében hazatér: egy fokkal érettebbnek s méltóbbnak mutatta volna magát így ama francia forradalmároknál, kiknek jelenése ellenállhatatlan kacajt vált ki belőlünk. Minden vita, hozzászólás, betiltás és szórszálhasogatás igazolta és támogatta csak a darab jelentőségét.

Karinthy Frigyes.

Metafizika III.¹

A pozitivizmus, vagy ami ugyanaz, a kritikai monizmus nem ismer semmiféle természetfeletti kinyilatkoztatást és semmilyen belső misztikus megismerést, nem ismeri az ész többféleségét; *egyedüli* forrása az értelmes gondolkozás, vagyis a (külső és belső) *tapasztalatokon* nyugvó tényeknek logikus feldolgozása. A „kettős könyvvitelt” elutasítja (ezért kritikai *monizmus*). Hogy a dolgokról ítéletet alkothasson, nem elégszik meg a puszta szemlélődéssel és okoskodással, sem a belső kinyilatkoztatással; megismerési mód-

¹ Az I. és II. közleményt lásd a Szabadgondolat 7 és 8 számában. A fordítás a szerző engedélyével a „Monistisches Jahrhundert”-ban megjelent cikke után készült.

szerei: a kutatással, a megfigyeléssel, kísérletezéssel és a tények összehasonlításával való módszeres búvárkodás, a tényeknek az induktív és deduktív logika szabályai szerinti feldolgozása; de ezeket az eredményeket is csak akkor tartja biztosaknak és *igazaknak*, ha a tapasztalat megerősítette őket.

Az ily módon nyert ismeretek összességét „*tudomány*”-nak nevezik. A tudomány magában foglalja mindazon „élményeket,” „intuíciókat,” „érzelmi megismeréseket”, továbbá mindazon kutatási eredményeket, amelyeket az emberiség legkiválóbb gondolkodói számos évszázad folyamán hatalmas kinccsé összehalmoztak és amelylyel szemben az egyes ember tapasztalata elenyészően csekély. Mindamellet az egyénnek is lehetnek tisztán individuális kérdésekben sajátos nézetei és óhajai (így például: hogy értékesnek tartja-e az életet vagy sem; hogy a szőkét vagy a barnát szereti-e jobban stb.). Erre nézve természetesen a tudomány nem világosítja őt fel, de itt nincs is szüksége tudományra. A tisztán egyéni dolgokban az individuális ész dönt. De az *általános* kérdésekben csupán a tudományon nyugvó *társadalmi észre* hallgathatunk. Épp így az egyes világnézetekben, filozófiákban; képzeljük csak el, milyen világnézete volna annak az embernek, akinek se matematikáról, se asztronómiáról, se fizikáról, vegytanról, fiziológiáról, pszichológiáról vagy társadalomtudományról halvány sejtelve se volna; olyasféle világnézet lenne az ilyen, mint az eszkimóé vagy a bantu-négeré.

És tényleg, a szociológia azt mutatja, hogy *a filozófiai gondolkodásnak minden magasabb foka a pozitív tudás kiszélesülése útján jön létre*. (Bővebben lásd „Sinn des Lebens” című könyvem 21. fejezetét.)

Egyes teológusok és metafizikusok mégis arra törekszenek, hogy a tudomány értékét lehetőleg kicsinyítsék. Mindig azt hozzák fel, hogy a tudományban sok minden bizonytalan, hogy régebbi teóriák gyakran romba dőlnek újabb felfedezések következtében és hogy a tudomány mindig éppen a legmagasabb és legvégsőbb kérdésekben mondott teljesen „*csődöt*”. Azt természetesen senki se tagadja, hogy régi tudományos nézetek állandóan tökéletesbülnek, hogy tudásunk nagyon is hézagos, hogy nagyon sok olyan terület létezik, amelyről ma semmitse tudunk, vagy éppen csak nem is sejtünk. (Ez egyébként szerencsének tekinthető, mert ellenkező esetben a későbbi nemzedék a legnemesebb szellemi munka ősforrásától, az igazság kutatásától volna megfosztva.)

Csakhogy a tudomány ezen metafizikus lekicsinylői teljességgel elfelejtik, hogy a pozitív tudás máris szilárd tényeknek és biztos következtetéseknek egész halmazát tartalmazza és hogy ezen biztos ismeretek életünk megépítésére és nemesítésére és egy filozófia felépítéséhez sokkal hasznosabbak, mint valamennyi intuitív élmény, képzelődés és verbalizmus, amelyet a metafizika nyújthat. Mert csak az ismerettest tudjuk értékesíteni, az ismeretlent először ki kell kutatni és gyermekes dolog, a kikutatlanra és talán kikutathatatlanra magas légvárakat építeni, amelyek, mihelyst a kutatás közeledik hozzájuk, mint szappanbuborékok pattannak

szét. – Másrészt pedig éppen azt hányják a tudomány szemére, hogy a benne elhelyezett tények sokasága miatt az egyén számára áttekinthetetlen s ezért a filozófia számára nehezen is értékesíthető. Ezen ellenvetést csak az hozhatja fel, akinek a tudomány lényegéről és organikus felépítéséről halvány sejtelme sincs. A tudomány nem tények halmazata, hanem jól felépített szerkezet, amelyben alacsonyabbrendű igazságok sokasága egy magasabbrendűvé, ezeknek tömege ismét egy felsőbbrendű igazsággá alakul. Ezért a pozitív tudás minél inkább bővül, annál áttekinthetőbb; vagy, mint Leibnitz mondja: „La science s' abrége en augmentant”.

Az egyedüli helyes alap tehát, amelyre pozitív filozófiát építhetünk, csakis a *pozitív tudás* lehet. Ez a pozitívizmus (vagy kritikai monizmus) első alaptétele; a második az *agnoszticizmus*.

A monista jól tudja, hogy nem mindentudó, tudja azt is, hogy mai tudásunk biztos alapján állva, igen sok kérdésre nem tud megfelelni, amelyeket pedig a mozgékony emberi ész szívesen megoldana és hogy az, amit nem tudunk, ahhoz, amit tudunk, abszolút értelemben véve talán oly viszonyban van, mint a végtelen az egyhez. Épp ezért szilárd kézzel megvonja tudásunk határát: mindaz, ami ezen határokon túl van, számára legalább egyelőre ismeretlen és értéktelen és az ilyen ismeretlen területeket nem tölti ki felesleges fantazmagóriákkal, hanem nyugodtan és határozottan mondja: ezt nem tudjuk.

Megismerési teóriája a pszichológián nyugszik (amely maga is tudomány). A metafizikai ismeretkritika (egy kritikai metafizika) az ő szemében abszurdum, körben való forgás, minthogy ismereteink nem léphetik át saját határaikat. Ez a pszichológia arra tanítja őt, hogy megismerésünk érzékszerveink, agyunk struktúrájától függ, hogy a dolgok „valósága” csupán ránk való „hatásukon” alapszik s hogy épp ezért csak relatív tudásra tehetünk szert, abszolútra nem. Ezért megismerésünk célja nem a dolgok metafizikai lényege, hanem a monizmus célja mindenekelőtt praktikus: az emberi élet megszépítése és nemesítése, amelyet leginkább éppen a pozitív tudással érhetünk el és növelhetünk. Mert „a tudás hatalom” (Bacon) és „az ember legnagyobb ereje” (Goethe).

A kritika továbbá azt mondja, hogy számunkra a *világegyetem*, az¹ univerzum (amelyet sok metafizikus oly jól vél ismerni, akár dolgozószobáját) felfoghatatlan, minthogy érzékeinkre a mindenségnek csak minimális része tud hatni. Megmondja nekünk, hogy a dolgok transzcendens lényéről, a világ kezdetéről és végéről, a természet őseréjéről és végcéljáról hasonlóképpen *semmit, de semmit sem* tudunk.

A metafizikusok, akik azt állítják, hogy mindezt tudják vagy sejtik, a pozitívizmusnak szemére hányják, hogy nagyon is józan, rideg, sivár, felületes, fantázia- és szellemlétküli, mély lelkek számára nem kielégítő. De a monisták agnoszticizmusában sokkal több „mélység”, képzelet és költészet, sokkal több tisztelet és „vallás” található, mint valamennyi metafizikai fantazmában, amelyek alapjukban véve csak gyermekes antroporfizmusok és kritikátlan elképze-

lések. És az az önmegtagadás, amelyet ez a szó, hogy „nem tudok kifejez, sokkal nemesebb, mint az a „metafizikai elbizakodottság,” amely állítólag a legutolsó és legmagasabb kérdésekre is meg tud felelni, valójában azonban nem más, mint annak az ősrégi mágikus babonának megcsalt áldozata, amelyet alacsony kulturfokon élő tudatlan vadak kieszeltek. És tényleg, aki azt hiszi, hogy a végső kérdésekre is meg tud felelni, csak szegénységi bizonyítványt állít ki magáról. „Az ész utolsó lépése (mondja Pascal) az a belátás, hogy végtelen sok dolog létezik, amelyet felfogni nem képes,” már pedig kontárkodás, ha szertelen munkára pocsékolni energiánkat.

Ezen agnosztikus lemondásnak *szociológiai okai* gondolkodásunk tudományosságának növekvésén alapulnak, a tudománytól felébresztett „*valóság iránti érzékben*” gyökereznek. Ha elvonultatjuk szemünk előtt az emberi értelem történetét, akkor elcsodálkozunk azon, hogy milyen borzalmas fantazmagóriákat hittek már, sőt tiszteltek is, mint szent hittételeket (így például, hogy meg nem keresztelt gyermekek a pokol minden kinjait végig szenvedik stb.). Meguntuk már végre, hogy múltó fikciókat tiszteljünk, amelyeken már a következő nemzedék résztvevően fog mosolyogni. – De a kísérletező szellem végre is legyőzte a metafizikát. Mindannyiszor ugyanis, amidőn a tudomány határai bővültek, világossá lett, hogy az ott burjánzó, metafizikai és teológiai elméletek pusztá képzelődések voltak.

És „gyümölcssein ismerjétek meg őket!” – Míg a mágikus és metafizikai elméletek az emberiség keletkezésére és működésére teljesen hatástalanok és eredménytelenek, sőt részben károsak voltak, addig a tudomány szelleme hatalommal ruházott fel bennünket, megtanított arra, hogy miképpen uralkodjunk a természetén és az emberiséget a föld királynéjává tette. Sőt ez a szellem még nagyobb tette készülődik; arra ugyanis, hogy magát ezt a vak kulturfolyamatot is hatalmába kerítse, még pedig *valamennyi gondolkodó embernek tervszerű, tudományos átlátáson alapuló összműködése segítségével.*

Hogyha mármost a filozófiai gondolkodás általános fejlődésmenetét elejétől fogva napjainkig végigtekintjük és végül „a röpke jelenségek között nyugvó pólust” keresünk, akkor el kell ismer-nünk, hogy ez a nagyszerű haladás nem önkényes, hanem szabályszerű és hogy határozott cél felé törekszik; továbbá, hogy állandó irányt követ. Ezt az iránytörvényt pedig a következőképp lehet megformulálni:

A kultúra haladtával az őseMBER mágikus képzeit mindjobban kiszorítják a természetbúvár észszerű eszméi.

Vagy, hogyha ezt a törvényt még rövidebben akarjuk kifejezni, akkor azt mondhatjuk:

A filozófia állandóan halad a fikciótól a valóság felé.

F. Muller-Lyer.

Kétségeim.

Nem bizonyos, hogy Jézus szocialista volt-e. De biztos, hogy nem volt keresztényszocialista.

Az egyház hajdan Isten nagyobb dicsősége érdekében alantas anyagi eszközöket is felhasznált. Ma alantas anyagi céljai érdekében használja fel Isten nagyobb dicsőségét. „A cél szentesíti az eszközöket” még mindig szebb eh colt, mint az, hogy „az eszköz szentesíti a célt.”

Amióta a tudomány kezd tudni valamit, azóta a vallás lett skeptikus.

A felvilágosodás százada olyan vakon megbízott a józan ész erejében, hogy amint a vallások tévedéseit felismerte, a papokat azonnal csalóknak nyilvánította. A XIX. század pesszimizmusa találta csak el a lesújtó igazságot, hogy a papság nagy része is hisz a saját csalásaiban és még ahhoz is egy ügy ü, hogy átlátszó játékait maga előtt leleplezze.

A plutokrata zsidóság lelkületben istentagadó és csupán a római katolikus egyház iránti hálás tekintetből, amelynek az olcsó béreket, a kizsákmányolás szabadságát, egész boldogulását köszönheti – tetteti magát ájtatos zsidónak.

Jézus úgy került bele a mai egyházba, mint Pilátus a krédóba.

A Vallás ereje azon a mély lélektani igazságon épül fel: Credo quia absurdum. Ma azonban semmit sem tartunk eleve is lehetetlennek, legfeljebb valószínűtlennek. A valószínűtlent pedig sohasem hitte el senki.

A babonás ember látható kísérteteket hisz, a vallásos pedig láthatatlanokat. A mérleg a babona javára hajlik, mert még a téves tapasztalatok és a képzelődés is magasan felette állanak a merő hiszékenységnek.

Ha a Diana-sósborszeszt is annyit hirdették volna idáig, mint Isten nevét az utolsó ötezer évben, az emberiség az ő tiszteletére is régen egyházat szervezett volna már.

A tudomány sem tud mindent és amit nem ismer, oda szerényen és udvariasan X-et tesz. A vallás igazi szélhámos módra sohasem jön zavarba, hanem az ismeretlent egyszerűen letegezi és „Isten”-nek szólítja.

Jézus azt mondta: Adjátok meg az államnak, ami az államé. De azt sohasem mondta, hogy: Adjátok meg az egyháznak, ami az államé. Ahol az emberek a legbutábbak, ott esik meg a legtöbb csoda. Ez pedig nem is csoda.

A vallás csődöt mondott és az egyház a tömeggondnoka. Nem hagyja meghalni, mert belőle él.

p. k.

Erkölcsoktatás az iskolában II.¹

Ha tehát semmire sem megyünk még több vallással, semmire sem megyünk azzal, hogy az iskolát a szellem életszellőjétől elszigeteljük stb., – ha lehetetlenség a modern világ gyermekét, akit önállóságra, egyéniségre, gondolkodásra és akarásra kell nevelnünk, megóvni mindattól a behatástól, amely a vallás tekintélyét veszélyeztetheti –, hát akkor új csapáson kell elindulnunk. Ha a valláserkölcso csődöt mond, mert a modern élet annak alapjait könnyen kikezdi, – forduljunk egyszer a világi, a polgári, a tisztán emberi erkölcshöz. Állítsuk egyszer a gyermek elé kötelességeit nem isteni parancsolatokként, hanem mint tanácsokat, kívánásokat, tanításokat, amelyek a múlt és a jelen legokosabbjaitól, legbölcsebbjeitől és legjobbaitól származnak, amelyeket ezek megfogalmaztak, az emberek meg jóknak tartanak és helyeselnek, nem csak egyik-másik csoport vagy nemzet, hanem a népek mind. Állítsuk megkapóan a gyermek elé cselekvéseink és mulasztásaink jó és rossz következményeiről való gyakorlati tapasztalatainkat és észleleteinket, úgy hogy ezek valósággal érzelmi élményeivé legyenek, mert ezeken alapul a kötelesség és ezeken minden értékelés, amelylyel emberi cselekvőseget vagy emberi tulajdonságot illetünk. Keltjük fel minden eszközzel egoizmusát, önérzetét, becsvágyát, de magyarázzuk meg neki, hogy ezek az ő legerősebb és legigazibb ösztönei csak akkor nyerhetnek kielégülést, ha olyanná igyekszik lenni, aminőnek az emberi társadalom, *amelyben* él és *amelyből* él, őt látni kívánja; hogy bizonyos tulajdonságokra van szüksége ahhoz, hogy az életben boldoguljon, hogy hasznos, erős, tisztelt és kedvelt lehessen; hogy egynémelyik tulajdonságáról le kell tennie vagy erőt kell vennie rajta, nehogy fájdalmas összeütközésbe kerüljön környezetével, nehogy önmagának ártson és akadályt gördítsen a saját boldogulása útjába.

De keltjük fel minden eszközzel szimpatetikus érzelmeit is, rokonérzését, igazságszeretetét, jogérzetét. Fejlesszük azt a képességét, hogy mások lelkiállapotaiba beleélje magát, idegen bánatot és idegen örömet élő valóságukban átérezni tudjon, azt a képességét, hogy mások helyébe belegépelje magát és ebből az excentrikus, saját énjétől idegen nézőpontból, mint pártatlan szemlélő ítélje meg a dolgokat. Világosítsuk meg a gyermek előtt, hogy abból a közösségből, amely közte és az emberi társadalom között fennáll, táplálkoznak önbecsülésének gyökerei; hogy amit nem tehet meg nyíltan és nem vállalhat nyíltan, anélkül, hogy megszólják, helytelenítsék, kicsinyeljék érte, az elfogódottá és szerencsétlenné teszi őt; hogy a nyílt igazságszeretet, az élet a ragyogó napfényben, jobban megoltalmazza az embert, mint a hazugság és az alattomoság, amelyek minden társas együttélést megfertőznek.

¹ Az I. közleményt lásd a Szabadgondolat 8. számában.

biek nemcsak az ő kedvéért vannak, hanem ő is a többiek kedvéért; hogy nemcsak követelni valója van, amint azt eredendő egoizmusában szívesen hinné, hanem adni valója is, annál több, mennél idősebb és mennél ügyesebb. Magyarazzuk meg a gyermeknek, hogy mit jelent ez a társadalmi egybefüggés, vagyis a kultúra: először saját élete, saját jóléte, azon kényelmek és élvezetek szempontjából, amelyeknek örvend; innét kiindulva pedig nyissuk meg szemét azon egyetemes összefüggés számára, amelyben munkavégzés és szükségletkielégítés egymáshoz mindenhá állanak. Értse meg, hogy mind az, amit a hivatások egymásba-fogása és egymásrahatása nyújt, két dolgon alapul: az egyik a munka, a másik a felelősség. Ezt a két fogalmat elválaszthatatlanul kell egymáshoz kapcsolni. Meg kell tanulnia a gyermeknek, hogy mindenfajta munka, amit helyes lelkülettel végzünk, értékes munka és hogy a helyes lelkület a munkánál, a társadalmi lelkület; az az érzés, hogy nemcsak magamért dolgozom, hanem a társadalom szolgálatában is, nemcsak a saját javamra, hanem a köz javára is, – hiszen az egész nem állhat meg az egyesnek odaadó és hozzá” értő fáradozása nélkül.

Innét egyenesen haladhatunk tovább, az egyszerű kötelességteljesítéstől felfelé a hősiesség erkölcsisége azon tetteiig, amelyeket a társadalom élete mindenkor elvár és amelyekkel mindenkor szolgálták is azt – tűzoltó és rendőr, mozdonyvezető és hajólegénység, katona, ápoló, orvos, számtalan ponton, államban, tudományban és technikában. És ha a gyermek azt kérdezné: miért kell ezt tennem? Magamnak élek és nem másnak, gondoskodjék ki-ki magáról –, akkor rajta leszünk, hogy csupaszra vetköztessük szörnyűséges és nevetséges tévedését, azt a nyomorúságos ürességet, ami az efféle gondolkodásban és beszédben rejlik. Ráfogunk mutatni a gyermek előtt arra, hogy egyáltalán csakis *mások* által él, azoknak önfeláldozása, lelkiismeretessége, kötelességtudása által, hogy azok nélkül, amit másoktól kap, elpusztulna és hogy csak elemi tisztesség és egyszerű kölcsönösség, ha maga is belsőleg felkészül rá, hogy részéről ő is másokért éljen és ha rá kerül a sor, életét is kockára tegye az összességért. Hivatkozunk bizvást a legtöbb emberben szunnyadó ösztönre a hősiesség és a nagy dolgok iránt, amelyre elég rálehelni, hogy nagy tettekre lobbanjon.

Innét kiindulva megértheti a gyermek a népek életét is; tisztán láthatja, hogy csak annak a nemzetnek van kilátása fenmaradásra és jövőendő boldogulásra, amelynek polgáraiban az egyesnek ez a felelőssége a társadalom egészéért, ez az összetartozási érzés, a lehető legjobban megvan. Ha így nemzeti önértetet és öntudatot keltettünk benne, akkor éppen úgy, amint az egyéni kötelességek megalapozásánál az imént utaltunk rá, itt is a nemzetközi rokonszerzés gondolatával és vonzalmával, az egyetemes emberi szolidaritással, vagyis a kultúrközösséggel, kell azt kiegészítenünk. Mert nem szabad megengedni, hogy a gyermek nemzeti öntudata és önértete azzá a zászlólengető, kietlen éljen! hazafisággá torzuljon, amelylyel oly gyakran találkozunk a valódi honszeretet értéktelen

pótlékául, – afféle hazafiassággal, amely azzal véli legjobban szolgálni nemzetét, ha a többi népeket mind szívből lekicsinyli és megugatja, míg igen gyakran, hivatkozással ezen dicséretre méltó lelkületére, mindenfajta termékeny kultúrmunkától saját népe szolgálatában lehetőleg mentesíti magát. Már a gyermeket nyomatékosan kell arra tanítani, hogy kultúra és humanitás nem egyetlen nép műve, hanem a népek évezredek összeműködésének a műve; hogy minden nép, a legderekabb is, ennél a múnél kapott is, adott is.

Ha e vezérgondolatokat, amelyek szerintem, vázlatosan, a világi, általánosan emberi erkölcsoktatásnak lényeges tartalmát teszik ki, bírálva megvizsgáljuk és a szemben álló nézetekkel egybevetjük, akkor, remélem, a következő eredményre fogunk jutni: Tarthatatlan állítás, hogy amint az erkölcs vallási megalapozásától és felekezeti alakjaitól eltekintünk, nem volna a közös erkölcsi meggyőződéseknek olyan állománya, amelyet tanítani és terjeszteni lehetne. A vallás erkölcs legelkeseredettebb híve sem állíthatja, hogy a világi erkölcsnek ezek a vezérgondolatai, amelyek az emberi társadalom és e társadalom szolidaritásának, a kultúrközösségnek fogalmán épülnek fel, erkölcsellenesek volnának, olyasvalamit tartalmaznának, ami az erkölcsi életre veszedelmes. Azt is el kell ismernie, hogy széles sávon érintkeznek a vallás erkölcs tételeivel. Semmiképp sem állíthatja továbbá, hogy ezt a világi erkölcsöt vallásos képzetek nélkül nem lehet megértetni. Ellenkezőleg. Akkor mondunk igazat, azt hiszem, ha azt mondjuk, hogy: a tisztán világi és vallásmentes erkölcsiség alapfogalmait a gyermekkel közölni nemcsak lehetséges, hanem rendkívüli mértékben könnyebb is, mint azokat a vallási fogalmakat, amelyeken a tételes hitvallások nyugosznak. Ezek csak megnehezítik a tulajdonképpeni feladatot és az erkölcsi oktatást felesleges holsúlylyal aggatják körül. A vallási dogmák többnyire megoldhatatlan feladat elé állítják a gyermek esztét, míg az erkölcsi élet alapfogalmai mindenütt a való élet dolgaihoz kapcsolódnak, ahhoz, amit a gyermek maga körül lát és észlel, példákhoz, esetekhez. És ha még ehhez sorra vesszük azokat a kísérleteket, amelyek az erkölcsoktatás neveléstani szervezése terén eddig történtek, a francia elemi iskolák kátéját, azt a szillabust, amelyet az Erkölcsoktatás Angolországi Szövetsége tett közé, Goud kitűnő munkásságát, amelylyel a szillabust magyarázatokkal látta el és a tanítóknak gyakorlati kézikönyvet adott: „The Children's Book of Moral Lessons”-t, ha elgondoljuk továbbá, hogy a neveléstan ezen ágának fejlődése még a kezdet kezdeténél tart, de hogy iránta, mint azt az eddigi két erkölcsneveléstani kongresszus, valamint jelen értekezéslet mutatják, minden kultúrországból éppen a legfrissebb és legmozgékonyabb erők nagy számának figyelme fordul –, ha mindezt szem előtt tartjuk, úgy hiszem, bizalommal elmondhatjuk, hogy: az iskolai erkölcsoktatás nem utópia, nem a kör négyszögesítése, hanem elvileg megoldható feladat, amelyhez nagy kulturális jelentősége miatt a legnagyobb nyomatékkal hozzá is kell látni.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK

Szociálpolitika.

Ha nem is igaz végig az Oppenheimer tanítása, hogy az állam olyan társadalmi berendezés, amelyet egy győztes embercsoport a legyőzöttre ráerőszakolt azzal az egyedüli céllal, hogy uralmát az utóbbiak I fölött szabályozza és hogy ez uralomnak semmiféle más végcélja nincsen, mint a legyőzötteknek a győzőktől való kizsákmányolása és ha az állami összeműködésben mindannyiunknak sok-sok közös érdeke talál is kielégítést, az állam *uralkodó* politikája mindenkor osztálypolitika. Az uralkodó osztály érdekében való politika. Minthogy ennek az osztálynak bizonyos érdekei megegyeznek a többi osztályok érdekeivel, a külső ellenséggel szemben való védekezés, az emberi élet védelme, a közegészségügyi közigazgatás, az útépités, a közbiztonság stb. mindenkinek közös érdekeit elégítik ki. Ezenkívül az alsóbb osztályok tényleges erejétől, a tőlük való félelemtől függ, mennyire van tekintettel az ő külön érdekeikre is az állam politikája. A szociálpolitikát abban az értelemben, ahogy ezt a szót közönségesen és tudományosan használjuk, a kapitalista termelő rend teremtette meg. A munkásságnak a termelésben elfoglalt nagy szerepe, mind az a sok nyomor, betegség, szenny és erkölcstelenség, amit a tőkés-termelés magával hozott a világra, a forradalmak és a tőlük való rettegés, a járványoktól való félelem, a munkásság mind erősebb szervezkedése, végül a munkaerő mind nagyobb megbecsülése és mind helyesebb értékelése vágtak irányt a dolgozó osztály érdekében való eleinte határtalanul félénk, de azután mind határozottabb politikának.

A szociálpolitika nem az egyes ember bajainak igyekszik véget vetni, nem az egyes ember támogatója, nem jótékonyság. A személyi politikával ellentétben előtte mindig egy gazdasági egység, egy osztály ügye lebeg. Igaza van Sombartnak,¹ mikor azt hangsúlyozza, hogy a szociálpolitika szükségszerű általánosságából és egységességéből következik, hogy szintén mindig osztálypolitika. Ezúttal a munkásosztály érdekében való politika. A céltudatos és intelligens szociálpolitika nem az osztályellentétek elsimítására és velük szemben az állam közös érdekeinek megóvására törekszik, amint a legtöbb szociálpolitikus és szociálpolitikai kézikönyv tanítja. Ellenkezőleg az osztályhelyzetet hangsúlyozza és kiélezi. Anélkül elveszítené következetességét és összefüggését. Személyi politikává válna» amelynek nem kell összefüggőnek lennie. A céltudatos szociálpolitika osztálypolitika mindenekelőtt azért, mert nem terjeszkedik ki egy határozatlan embertömegre, például az összes „kis emberek”-re, hanem egy határozott társadalmi osztályra. Mert ha vannak is – mint fentebb mondtuk – közös állami érdekek, az állami életet az érdekek különbözősége jellemzi, amelyek bizonyos ponton kibékíthetetlen érdekellentétekké élesednek ki. Éppen azért

¹ Ideale der Sozialpolitik. Archiv f. Gesetzgebung und Statistik, 1897. 1-48 oldal.

a szociálpolitikusnak pártállást kell elfoglalnia, ha nem akar a pártatlanságba süllyedni, vagyis nem akar tisztán formális, haszontalan politikát űzni.

Bizonyos emberi törekvéseket az egész civilizált világ a kultúra, az emberi haladás, a lehető legnagyobb emberi boldogság érdekében valóknak tart. Ilyenek kulturális javaink megóvása és gyarapítása, a jólét feltételeinek a lakosság minél szélesebb rétegeire való kiterjesztése, az általános jólét emelése, a természeti erőkon való uralom növelése, a munkának terhes és kínos voltától mindinkább való megszabadítása. A szociálpolitikának is e törekvéskörből kell feladatait kikeresnie. És így mindenképen természetes, hogy az egészséges szociálpolitika a gazdasági haladást képviselő társadalmi osztály, a munkásosztály, minél hatásosabb támogatását tűzi ki céljául, mert főideálja, a termelő erők mind tökéletesebb kifejlesztése, csak így érhető el. Ezt úgy is lehet mondani, hogy a szociálpolitika főideálja a legnagyobb termelőképeségű gazdasági rend. Ez azonban semmiképen sem azonos a termelt javak minél nagyobb mennyiségével. A cél a társadalom részére szükséges javaknak a lehető legkisebb erőfeszítéssel való létrehozása. Mert minél magasabb fokára jutunk el a gazdasági tökéletességnek, annál szabadabb emberek leszünk, annál boldogabb, szebb, gazdagabb életet élhetünk. Minden kulturális, tudományos, művészeti, egy szóval életszínvonalbeli fejlettség csakis fejlett gazdasági életből virágozhat ki.

A helyes szociálpolitikának az embert mint az emberi gazdálkodás, a termelés, legnagyobb értékét és értékteremtőjét kell védelmeznie és támogatnia. Ezt azután teheti úgy, hogy az emberek egymás támogatását, összeműködését nézi jó szemmel, illetve segíti elő. Így a munkások szervezkedése elé akadályokat nem gördít, sőt útját egyenleti törvényhozás, jogszolgáltatás segítségével vagy állami pozitív szociálpolitikát űz, munkásbiztosítást létesít, munkásvédelmi törvényeket hoz és betartásukat szigorúan ellenőrzi, a munkaerő keresleti és kínálati viszonyait szabályozza a munkanélküliség csökkentése végett, a munkáslakás- és munkásélelmezés-ügyet előmozdítja, szóval igyekszik javítani mindazokon a nagy nyomorúságokon, melyek a tőkéstermelés elkerülhetetlen velejárói. De az államnak e politikai tevékenységében sem szabad szem elől tévesztenie azt, hogy nem elég a munkásért dolgoznia, hanem a munkással együtt kell dolgoznia. A szociálpolitikától minden patriarchalizmusnak, minden lekötelező tendenciának, minden jótékonykodó, humanista vonásnak távol kell lennie. A szociálpolitikai munkában a munkásnak is kell, hogy része legyen. Ne jóléti, hanem szociális intézmények épüljenek fel, amelyekért a munkás senkinek se tartozzék hálával, hanem mint a társadalom természetes és neki járó alkotásait tekintse azokat. E szempontból nem helyeselhetők a nagy ipari vállalatok úgynevezett munkásjóléti intézményei sem, amelyek a munkások mozgásszabadságát, szervezkedési jogát teszik illuzóriussá, munkaerejükkel, sőt meg gyermekeik sorsával való szabad rendelkezési joguktól is megfosztják

őket, a szabad munkaszerződésnek egyébként is csak korlátok között érvényesülő elvét teljesen megszüntetik. A munkás mellettük nem rendelkezik jövedelmével, segély-, nyugdíj- és takarékpénztárak megcsappatják jövedelmét, magát a munkást pedig az üzemhez kötik. Ez a *gyári feudalizmus*-nak nevezett rendszer, mely egyedül a munkáltatók érdekében született meg, ott, ahol egyébként munkás nem volt kapható,¹ nem tartozik a céltudatos és a fentebb előadott elvek szerint tevékenykedő szociálpolitika intézményei közé. Mindezekről a veszedelmektől, melyek a munkáltatók létesítette szociálpolitikai alkotások rendes kísérői, mentes az állami, közséi szociálpolitika és természetszerűen a munkások saját szociálpolitikája.

A jobbágyság felszabadítása óta az ipari munkásság mellett a földmives munkásság is mind többet foglalkoztatja a szociálpolitikát. A városi szociálpolitika pedig a munkásság ügyén kívül mindinkább tevékenységének körébe vonja a kis- és középpolgárság lakás- és élelmezési viszonyainak rendezését is. *Székelly Artúr.*

A kérdés irodalmából még a következő munkákat ajánljuk: Berlepsz: Warum betreiben wir die soziale Reform? (Ein Vortrag, Jena, 1903.) – Van der Borcht: Grundzüge der Sozialpolitik. (Leipzig, 1904.) – Ferenczi Imre: Sztrájk és szociálpolitika. I. kötet. (Budapest, 1907.) – Herkner: Die Arbeiterfrage. (Berlin, 1908.) – Lange: Die Arbeiterfrage. (Winterthur, 1894.) – Lindemann: Kommunale Arbeiterpolitik. (Leipzig, 1904.) – Philippovich: Die Entwicklung der wirtschaftlichen Ideen im XIX. Jahrhundert. (IV. fejt.: Die Sozialpolitik. Tübingen, 1910.) – Sombart: Die gewerbliche Arbeiterfrage. (Berlin, 1912. Göschen.) – Tönnies: Die Entwicklung der sozialen Frage. (Berlin, 1904. Göschen.) – Weber A.: Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit mit bes. Berücksichtigung der gegenwärtigen deutschen Verhältnisse. (Tübingen, 1910.) – Wiese: Einführung in die Sozialpolitik. (Leipzig, 1910.) – Zwiedineck-Südenhorst: Sozialpolitik. (Leipzig, 1911.) *Sz. A.*

Miért halnak meg Magyarországon az emberek?

Hétszáznegyvennyolcezer társammal jöttem a világra 1911-ben a magyar birodalomban. Nekem mindjárt kezdetben nem tetszett a dolog. Elszomorított, hogy 15 ezer társam élettelenül lépett ki anyja ménéből és én tele optimizmussal és részvétellel megkönnyeztem őket, pedig amint látni fogjuk, nem volt rá okom. Láttam még, ahogy a határon batyus és mezítlábos kivándorlókat csendőrszuronyyal óvtak meg attól, hogy átlépjék az imádott haza földjét és ez a gondoskodás is könnyekig hatott meg. Úgy látszik, tévedtem. Itt jó lehet élni, de vannak tudatlan és mértéket nem tartó emberek, ezeknek a csendőrszuronyok világossága kell. Csak nagy koromban tudtam meg a statisztikai hivataltól, hogy mindamellett 73 ezren vándoroltak ki 1911-ben. De hol volt ekkorára csecsemőkorom optimizmusa? Sok tapasztalat mérgezte meg addig, amelyeket nincs okom eltitkolni.

Alig kezdtem önállóbban élvezni anyám jótéteményeit, a szomszédos bölcsőkből és teknőkből 70 ezer társam tűnt el velük született gyengeség miatt. Menekülő csecsemőtársaim egy százaléka egy napot sem ért meg, négy százaléka csak hat napot, hét százaléka pedig csak egyhónapos lett. Így folytatták az öregebbek is, úgy hogy mire összeszámoltuk az év végére a statisztikai hivattal, hogy hányan haltunk meg, hát láttuk, hogy az összes halottak egyharmada egy évet meg nem ért újszülött

¹ Szabó Ervin: A tőke és a munka harca. (Budapest, 1911.) 84-89. oldal.

társam volt és öt éven aluli nebulótársaimból került ki a *halottak fele: 228 ezer.*

Kezdtet erősen dolgozni bennem az önértet és minden öt évet megért nebulótársamat, magammal együtt, sok veszedelmet kiállott hőnek kezdtem nézni. Seneca bölcsesége költözött belénk és minthogy teljesen bizonytalanok voltunk, hogy hol ér utói a halál, minden csúszva tett lépésünknel vártuk a halált, összeültünk statisztikát csinálni. Mind-egyikünknek véres lett a keze, ahogy az adatokat összehordtuk. Mi voltunk a gyermekbírótság, amelyik összeült, hogy a társadalom felett ítélőszéket tartson. Számon kértük halvaszületett társainkat és megállapítottuk, hogy törvénytelen születésű halottaink egy százalékkal többet tesznek ki, mint a törvényes születésűek. Azután felelősségre vontuk a társadalmat a koraszülésekért és megállapítottuk, hogy ez a dolgozó anyáknál ötször olyan nagy számú, mint a nemdolgozóknál. Számon kértük tőle a hibás születésűek nyomorúságát és ráolvastuk a kényszerű otthonmunka gyilkoló hatásait. Követeltük tőle veleszületett gyengeségben elhalt 70 ezer társunk életét és halált okozó mulasztásokért marasztaltuk el, mert terhes anyák munkáját tűrte. Százötven-ezer egy éven belül elhalt csecsemőtársunk számára követeltük az elmaradt anyatejet, mely még a szegénységgel szemben is megóvta volna szegény kis életüket. De anyáinkat éppen a szoptatásban gátolja a muszájból való foglalkozás a házon kívül és belül. Hitelt érdemlő tanúvallomásokból megállapítottuk, hogy anyáink nem tudnak velünk, csecsemőkkel bánni, hogy csukott blúzaik nem nyílnak meg számunkra. Nem tanítják őket anyaságra, nem állítanak anyaiskolákat. Ezért halunk meg 24 ezren tüdőgyulladásban, hasmenésben 4 ezren, mert a sűrűn lakott, rosszul szellőztetett szobákban úgy bepólyáznak bennünket, ahogy az egyptomiakat pakolták be haláluk után. Arról, hogy 9 ezer társunk tuberkulózisban, 10 ezren vörhenyben, 8 ezren kanyaróban és 7 ezren toroklobban, 5 ezren számarhurutban halnak el, mi, gyermekbírótság nem akarunk ítélni, mert ezek a nyavalyák a felnőttek sorait éppúgy ritkítják. Mikor a gyűlésünknek vége volt, kivonultunk az utcára (a nagyobb-résünk úgyis az utcán meg a mezőn volt) és követeltük a speciálisan csecsemő- és gyermeknyomorúságok és pusztulások gyógyszereit: az általános szoptatást, az általános anyaiskolakötelezettséget és a terhes anyák foglalkozástól való mentesítését! – Alig bújtak ki a földből és máris milyen követelődzők – mondták a felnőttek. Általános szoptatást követeltek? Szóval követelitek a mai férfínapszám négyszeresét. Általános anyaiskolakötelezettséget kívántok? Szóval a szekularizációt követelitek, hogy legyen elég fedezet az írástudatlanság megszüntetésére. A terhes anyák foglalkozástól való mentesítését kívánjátok? Szóval követelitek, hogy töröljék el a gabona- és húsvámokat, mert hétezer társatok ezután is gyermekéveiben fog elpusztulni és tán még az *egyetlen* adót is be akarjátok hozni, hogy megszűnjön a földjára-dék, mert csak így bírja el a proletárcsalád azt a csapást, hogy az asszony nem dolgozik, csak szoptat. A felnőttek társadalmá ugyan meg sem mozdult ezekre a követelésekre, de mi ötévesek tudtuk, hogy miénk a jövő!

Tévedtünk. Mire huszonöt évesek lettünk még ötvenegyezren hagytuk itt a földet. A halál egy meggondolt konzervatív államférfi es jól megtizedel minket, mielőtt a felnőttek társadalmába bebocsátana. Egy forradalom meghal minden esztendőben, egy meg elmenekül a tengerentúlra. Mors Imperator maga csodálkodik legjobban, micsoda gyenge szervezkedés folyik ellene. 1904-ben 2456 volt a hatósági orvosok

száma, 1911-ben 2498. Hét év alatt 42-vel több az orvos, az átlagos természetes népszaporodás pedig 1906 óta évente 34.542 lélek. Kétszáz-ezer lélekszaporulat 42 új hatósági orvossal szemben. Most már csak azon kellene csodálkozni, hogy hogyan lehet valóság az az elrettentően szomorú adat, hogy a 7 éven felüliek közül 52.5% nem részesült orvosi kezelésben. Hogyan, csak 52.5%?

Tuberkulózisban elhalt 1911-ben kevés híján nyolcvanezer hét éven felüli. A tuberkulinpróba mutatja, hogy a betegség az esetek fele-résztében gyerekkori fertőzésből eredt a kevés levegőjű, kevés vilá-gosságú, túlnépes odúkban. Így rontjuk mi 5 évesek a 7 éven felüliek statisztikáját. Nekünk már nem lehet mesélni a bacillusvivő emberekről, akik végzetserűen idézik elő a bajt. Mi tudjuk, hogy a mi végzetünk a tömeglakás, ahol nedvességzőzökkel fűtünk. A házunk falának pórusai épúgy be vannak dugulva, akár a miénk, mert nem engedték meg az istenek a fürdőszoba és a napfény szemérmetlen fényűzését. Azt a kis meleget, amit a rongy ruhánk meg tudott menteni, elszívja a testünkben a nyirkos fal, amelynek párolognia kell. Honnan vegyük mi a meleggyensúlyt, mikor a táplálékunk méregdrága. Ebbe a meleg-egyensúlyba pusztulunk bele mi ötvenezer 7 éven felüliek, tüdő-gyulladás és egyéb betegségek címén. A testi meleg: a lakás, ruha és táplálék előteremtésének gondjaiban és a testi, lelki kínok alkohol-narkózisában vész el további harmincezer ember, akinél csődöt mon-dott az idegrendszer. Indiában hetvenezer, Jávában ötvenezer lélekre esik egy elmebajos. A tizenháromezer vörhenyes, nyolcezer diftériás, kilencezer kanyaró és ötezer szamarhurutos lélek közül Neefe statisztikája szerint minden harmadikat vagy másodikat meg lehetett volna menteni, ha egészséges lakás és kisebb mennyiségű, de több táperejű étel jut ki nekik. Csakhogy nem jut nekik s ami kijut, az a belekben erjedő táplálék, a zárt levegőjű műhelyekben nem az izmokat táplálja, hanem csak a vérszegénységet. Az éjjeli munka ezt csak elősegíti. Honnan vennék a lappangó szervi változások, a tüdőfelfúvódások, szívarteriosklerose-k és más vérkeringési zavarok leküzdéséhez az erőt a munkások? Jön a kimerülés, mely a baleseti statisztikában a köny-nyelműség és gondatlanság címén nyolcezer egységet foglal le, vagy ha az nem, akkor négyezer öngyilkosság és ezerhatszáz gyilkosság. A szittyá Macbeth is azt mondta, hogy senkinek sem adott a termé-zet hallhatatlanságot, annak a hatvannyolcezernek sem, akik vég-elgyengülésben haltak meg. De nem szellemes iróniája-e a sorsnak, hogy ugyanannyi gyerek hal el veleszületett gyengeségben? Ki hiszi el a statisztikának, hogy annak a társadalomnak, mely hatvankilencezer veleszületett gyengét produkál egy évben, a végelgyengülői aggok? A szemérmes statisztika csak hét éven felüli végelgyengülőkről tud. Meg lehet-e javítani egyáltalán a magyar statisztikát? *Kóhalmi Béla.*

Az egyke és a kültelki gyermek.¹

Két egyaránt szomorú könyv van előttünk. Az első kétségbeesése hidegen hagy bennünket. Megokolatlannak, pózosnak látjuk. Annál inkább rendít meg bennünket az a vigasztalanul sivár kép, melyet a másik vetít elénk. Az első a harminc millió magyarról álmodó, egyke-

¹ Nógrády László dr.: Az egyke-gyermek, Nemes Lipót: A kültelki gyermek élete és jövője. Budapest 1913. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság füzetes vállalata, VIII. és IX. f.

ellenes látszat-akció terméke, a másik a külvárosi gyermek életének élesszemű és melegszerű megfigyelőjéé.

Nógrády a faluban csak dekoratív jelenséget lát. Szeretné, ha olyan kedves, virágos, ünnepi volna, mint a népszínművek faluja. Nagyon fáj neki, hogy a városi kultúra behurcolta a faluba is az egykét, mely „a faluig kedves, naiv életének, fehér erkölcsének a végét hirdeti ...” (15. l.). És miközben nagyon sötét színekkel festi az egyke-falu viszonyait és súlyos következményeket fűz az egykerendszerhez, nem látja meg a magyar falu igazi nyomorúságait, a közigazgatás, közegészségügy, igazságszolgáltatás bajait, a szegénységet, a rossz táplálkozást, az egész nyomasztó falusi életet. A magyar falu sohasem volt olyan, aminőnek a szerző az álmodozó rövidlátó szemével látta. Az egyke ellen pedig nem lehet az óvszerek eltiltásával, a magzatelhajtás szigorú üldözésével küzdeni. Az egyke világszerte mutatkozó jelenség, amelynek országonként különböző gazdasági okai vannak, de legelső oka a kultúra terjedése és azután sok helyütt és így nálunk is a kötött birtok. Hisz Nógrády is megállapítja, hogy az egyke „a magyarlakta vidéken a módosabb földmivelő családokban, a szászoknál az iparosok között, Székesmegyében különösen az intelligens családokban, ahiválnokok között” (14. l.) terjedt el. Azután egész határozatlanul gazdasági okokról beszél és ebben igaza van. De a gazdasági okok mellé egy csomó más okot is sorakoztat, mint „kényelemszeretet, női hiúság, erkölcsi laza felfogás, utánzás, felvilágosodottság, divat, a bábák s a törvény lazasága, a pornográfia, higiénikus óvszereket reklamírozó füzetek, a szokás, részben a kivándorlás, a korai nősülés” (20. l.), melyek vagy szintén a gazdasági okok következményei, vagy pedig nem vehetők komolyan. Az egyke-családban a szerző szerint „nem a munka, a puritán, egyszerű, kemény erkölcsökkel, hanem a léha élet, a dologtalan úrhatnomság, a kártya a bál, az ivás, a terpeszkedő fecsegés a kedves” (22. l.). Az egyke-falu erkölcsé romlik, vallásossága csökken, sőt az egyke még a kivándorlást is előmozdítja. (!?) Az egyke-gyermek satnya, agyonkényeztetett, életre nem való. Azelőtt a falusi lány „szűzies volt és ha a szégyen megesett valamelyikkel, nehéz vesszőfutást kellett annak végigszenvednie. Nem mert a többiek szeme közé nézni. Még a templomban sem túrték a maguk sorában” (30. l.), írja a régi jó idők nagy szeretetével a népszaporodás apostola, mert a 30 millióról álmodó magyarok statisztikájában csak a törvényes gyermek számít. Az egyke nemcsak magát a gyermeket, hanem az apát, anyát is biológiailag tönkretesz, állapítja meg a szerző. Az egyke elleni küzdelem fegyvertárába nem állítja be a kötött birtokok felszabadítását, csak úgy naivan jegyzi meg, hogy „ahol gazdasági oka van az egykének, *ott javítani kell a gazdasági helyzetet*” (36. l.). Ezenkívül ingyen bábát és orvost ajánl a szülő nő mellé, továbbá a többgyermekes családok adókedvezményben való részesítését és a vadházasság ellen való küzdelmet. Egész komolyan írja le egyik tudósítójának azt az indítványát is, hogy minden 40-45 évesnél fiatalabb asszony halála esetén törvényszéki hites orvossal megvizsgálendő és gyermekelhajlásban meghalt asszonyt nem szabad eltemetni. A véderőtörvény olyan módosítását, mely az egyke-gyermeket semmiféle kedvezményben nem részesítene, szintén helyeselné. És természetesen üldözné az óvszerhasználókat is.

Az egykeellenes küzdelmet sohasem tartottuk komolynak. Ez a terméke csak ismét megerősíti e hitünket. Nógrády nem dolgozik adatokkal, leírásai teljesen megbízhatatlan és valószínűtlen általánosítások, következményei tarthatatlanok, indítványait nem lehet használni. Mi

különben sem tartjuk az egykét nemzeti veszedelemnek, nem látjuk benn „a bünt, a hazafiatlanságot és az egyén gyávaságát”. Mi se „marasztaljuk el a népet”, de nem azért, mert „szent és gyermek az ő tudatlanságában”, hanem mert helyeseljük és természetesnek látjuk, hogy nem szülnék a magyar anyák feleslegesen sok gyermeket, mikor a magyar haza mai gyermekeit sem tudja eltartani.

A Gyermektanulmányi Társaság másik kiadványával maga cáfol rá az előbbire. A kültelki gyermek mindig szapora családból kerül ki és nagyrészt ezért züllik el. Koplalás és tömeglakás: a sokgyermekes család életének főmotívumai. Hogy küzdjön a magyar állam az egyke ellen, mikor a már megszületett gyermekkel sem törődik, míg óvodaalannyá nem válik. A szerző adatgyűjtése közben alig találkozott munkásnyával, akinek el ne pusztult volna 1-2-3 csecsemő gyermeke. Mily neveléses fontoskodással zsugorodik össze Nógrádnak az a panasa, hogy az egyke-gyermekeket elkényeztetik, mikor Nemes füzetében arról olvasunk, hogy egyik tanítványa 4 éves korától kezdve reggel 3-4 órakor már a Friss Újságot hordja ki, egy másik 8 éves korától kezdve moziban árul cukrot este 10-11 óráig s bár mindkettő már 13 éves, az osztálynak legkisebb és testileg legfejletlenebb gyermekei (14. 1.). A kültelki gyermeket biz' nem kényeztetik el. „Laza erkölcsű, rideg környezetben fejlődik ... Itt él éltető eleme, a szeretet nélkül. Nem foglalkoznak vele, nem büszke rá senki, nem mutogatják a szomszédoknak. Alig beszél még 2-3 éves korában . . . Gyakran éheznek a kicsikék és ez, valamint a hasonló sorsnak példája lopni tanítja őket. A nagyoktól gyakran látják a lopást és ezt utánozzák . . .” (16. 1.). A menhelytől nem az anyai szeretet irtózik, hanem az a félelem, hogy meg kell válni a keresőtől. A kültelki gyermekek külön társadalmat alkotnak, mely teljesen az ő nagy társadalmuk miniatűrje. Nemi felvilágosításra nincs szükségük, tökéletesen elvégzi azt a tömeglakás, amely a jövő prostitúcióját is nagyszerűen előkészíti. Az iskola e rettenetes bajokkal szemben nagy anyaghalmazú, mindenféle iskolának egyformára szabott tantervével tehetetlen. A szerző szerint emlézés helyett kézügyesítő és ipari pályára előkészítő munka-iskolára volna szükség s elvont morálok és erkölcsi prédikációk helyett a kritikai gondolkodáson felépülő erkölcsstanra. A gyermekeket már 3 éves korukban ki kellene ragadni a romlott környezetből, mert másképp mindennemű nevelőmunka lehetetlen. A családi nevelést a kültelki gyermek különben sem ismeri. A gyökeres változás érdeke a militarizmusnak, az államnak, a kapitalizmusnak, – hangsúlyozza a szerző – aki nem látja meg, hogy mindezeknek a bajoknak elsősorban a rossz kereseti viszonyok az okai. Ha a munkás el tudná tartani béréből gyermekeit, ha nem sújtaná oly gyakran a munkanélküliség, bizonyosan gondoskodna róluk. A jól kereső munkás nem issza el egész keresetét, mint a szerző felszínesen állítja. Az alkoholizmus elsősorban a legkiszákmányoltabb munkások közül szedi áldozatait. De abban igaza van Nemesnek, hogy a házbérzsora a kültelken a legnyomasztóbb, de nem teszi hozzá, hogy az ellene való energikus küzdelem sokat javítana a kültelki gyermek sorsán.

Ha a kültelki gyermek éles világitású, étellel teljes, levegős portraitját az egyke gicces fotográfiája mellé állítjuk, elkerülhetetlenné elibünk tolu az a kérdés: nem volna-e helyesebb az egyke-ellenes küzdelem helyett propagálni az egykét a kültelken, ahol az még teljesen ismeretlen. Nem segítene-e ez sokat a kültelki család és a kültelki gyermek nagy nyomorán?

(sz-úr.)

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az anyag szerkezete II.¹

Az elektronok.

A múltkori cikkben előadott felfogás értelmében az anyag nem osztható korlátlanul: az atomoknál kisebb tömegeket semmiféle fizikai vagy kémiai eljárással nem lehet előállítani. Az anyag szerkezetének ez az úgynevezett atomisztikus elmélete ma uralkodó a fizikában és a kémiában, ebből az elméletből kiindulva a különböző tételeknek és törvényeknek egész sorát vezették le és igazolták azután kísérleti úton. A legutóbbi évek vizsgálataiban az atomelméletnek lényeges módosításaira vezettek. A következőkben röviden ismertetni szándékozunk ezeket a vizsgálatokat s az atomelméletnek valamint más nagyjelentőségű fizikai felfogásoknak velük összefüggő megváltozásait.

Az első módosításokat a radioaktív testek sajátos viselkedése tette szükségessé; ez a viselkedés többek között abban nyilvánult, hogy bizonyos a radioaktív elemeket (radium, thorium stb.) tartalmazó testek környezetében az elektromosságot egyébként nem vezető levegő jó vezetővé vált, továbbá, hogy az ilyen testek közelébe hozott fényérzékeny lemezen erős fotografikus hatás mutatkozott, a környezetben tartott állatokon sajátos biológiai elváltozások voltak észlelhetők és így tovább.

Minek tulajdonítsuk ezeket a jelenségeket? A kísérletek kiderítették, hogy a rádium sugarakat bocsájt ki s a rádium hatásai ezeknek a sugaraknak a hatásai. Négyféle sugárzást észlelhetünk a radioaktív anyagokon, amely sugarak mind láthatatlanok. Az úgynevezett a sugarak pozitív elektromossággal töltött részecskékből állanak; ezen részecskék méretei megegyeznek az atomok méreteivel. Az α sugarak kibocsátása közben a rádium héliummá és rádiumemanatióvá alakul át. A helium atomsúlya 4, a rádiumemanatió atomsúlyát pedig 4-gyel kisebbnek találták, mint a rádiumét. A rádiumemanatió gázalaku test, mely -150° -on cseppfolyósítható, így tehát azzal a meglepő ténynyel állunk szemben, hogy az eddig változatlanoknak tartott atomok is bomlani képesek és más atomokká alakulhatnak át: az elemek változatlanságának törvénye tehát meg van döntve ezen jelenségek által. Ez fontos dolog mert hiszen eddig még semmiféle módon nem tudtunk elemekből más elemeket előállítani. Jegyezzük meg jól: az ma sem sikerül, hogy egy elemből csak egy másikat (más atomsúlyút) nyerjünk; egy atom bomlásánál mindig legalább két új atom keletkezik a ezen új atomok súlyának összege minden esetben egyenlő annak az atomnak a súlyával, amelyből keletkeztek. A tömeg megmaradásának elve tehát az elemek változhatósága mellett is érvényben marad.

Ha azonban az atomok elbomolhatnak, akkor nem lehetnek

¹ Az I. cikk a Szabadgondolat májusi számában jelent meg.

olyan egyszerű szerkezetűek, ahogyan azt a régi atomelmélet feltételezte. Az atomok is összetett testek tehát és most az volt a kérdés, hogy mikből vannak összetéve?

A rádium erre is megtanított bennünket. Az α sugarakon kívül úgynevezett β sugarakat is bocsát ki a rádium, igen erős fotografikus hatással bíró sugarakat, melyek azonkívül a környezetben lévő testeket fluoreszkálásra bírják. Ha e sugarak közvetlenül láthatatlanok is, fényérzékeny lemezzel ki lehet mutatni, hogy egyenes irányban terjednek tovább. Amint azonban egy elektromosan töltött testet vagy valamely mágnest hozunk a közeibe, akkor a sugarak a fotografikus lemeznek nem előbbi pontjára, hanem a mágnes irányától függően más helyére hatnak annak jeléül, hogy eredeti irányuktól eltérnek; pályájuk nem egyenes többé, hanem görbe. Ezen jelenségből következtettek először arra, hogy az α és β sugárzás elektromos jelenség.

A β sugarak úgy viselkednek egy elektromossággal töltött test közelében, az úgynevezett elektromos térben, mintha negatív elektromossággal töltött részecskéknek egy egész rajából állanának. Tudjuk, hogy egy elektromos test egy másik elektromossággal töltött testet vagy magához húzni vagy eltaszítani törekszik. Azt is tudjuk, hogy egyneműen töltött testek egymást taszítják, különneműek egymást vonzzák. Már most azt tapasztalták, hogy + elektromossággal töltött testtel a β sugarak a test felé térítettek, negatív töltésű testtel pedig a testtel ellenkező irányba. Ebből az következtetett, hogy a sugarak maguk negatív töltésűek.

Mint említettük, a β sugarak mágnessel is eltéríthetők egyenes irányuktól. Ennek a hatásnak magyarázatára – itt nem részletezhető megfontolások alapján – az a feltevés volt alkalmas, hogy a sugárzás olyan negatív töltésű részecskékből áll, amelyek nagy sebességű mozgásban vannak.

Újabb módszerek azt is lehetővé tették, hogy a β sugárban mozgó részek számát megállapítsuk. A β sugárral átszállított elektromosság mennyiségét is megmérhetjük és ezt elosztva a részek számával, megkapjuk egy részecskének a töltését. Ez a töltés $1,6 \times 10^{-19}$ coulombnak adódik. Eddig még sehol ennél kisebb elektromosságot kimutatni nem lehetett, ezért felteszik, hogy e negatív töltésű részek a negatív elektromosság tovább oszthatatlan egységei, atomjai. Ezen részeket elektronoknak nevezik.

A β sugaraknál az elektronok mint az atomok *részei* jelennek meg, mert hiszen atombomlás útján keletkeztek. Ezzel azonban odajutottunk voltaképpen, hogy az atomok szerkezetéről is tudunk valamit mondani, különösen, ha segítségül vesszük az « sugarakon szerzett tapasztalatainkat is.

Az α sugarak is eltéríthetők az elektromos és mágneses tér által és pedig ellenkező irányban mint a β sugarak. Az α sugárzás részei tehát pozitív töltésűek. Ha meghatározzuk a részecskék számát és kiszámítjuk, hogy egy részre mennyi elektromosság esik, azt találjuk, hogy ez a töltés a negatív elektronok töltésének kétszerese. Ebből és a mágneses eltérítés adatai alapján végzett szá-

mításokból megállapítható volt egy α rész súlya; kiderült, hogy egy α rész súlya egy heliumatom súlyával egyenlő. A rádiumatom, tehát pozitív heliumatomokat és negatív elektronokat tartalmaz. Ezen az alapon Thomson az atomok szerkezetére azt a hipotézist állította fel, hogy minden atom egy pozitív töltésű magból áll, mely körül negatív elektronok nagy sebességű forgó mozgást végeznek.

Lássuk most, micsoda további következményei voltak ezeknek a jelenségeknek az atomelméletre. Az elemek megmaradása elvének feladása azt jelenti, hogy az atomok oszthatatlanságának fogalmát is revidiálnunk kell. Az atomok nem oszthatatlanok többé. Egy pozitív magból állanak és negatív elektronokból, melyeknek súlya a pozitív mag súlyához képest elenyészően csekély vagy éppen nulla. A negatív elektronokat az atomok sok esetben leadhatják, így például Haber újabban kimutatta, hogy kémiai reakciók közben negatív elektronok válnak szabaddá. Az atom azonban pozitív alkotórészeit is leadhatja, hogyha teljesen szétesik; ez sokkal mélyebbreható változás. Hogy ilyen esetekben tényleg atombomlásról van szó, azt az is mutatja, hogy a rádium átalakulásánál és általában minden atombomlásnál mindig alacsonyabb atomsúlyú elemek keletkeznek. A legtöbb elem atomjai olyan lassan bomlanak, hogy észrevehetőleg nem is változnak meg, ezek tehát úgyszólván változhatatlanok. Ki lehet számítani, hogy egy bizonyos mennyiségű rádium 1900 év alatt félig elbomlik; a radiumemanatio fél mennyiségének elbomlásához 3, 8 nap kell csak. Látjuk, hogy a radioaktív anyagok bomlási ideje is mennyire különböző, képzelhető tehát, hogy a közönséges elemek bomlási ideje igen nagy.

Ha valami új fizikai jelenséget észlelünk, az első kérdésünk az, hogy ezen jelenség hódol-e a fizika alapelveinek. Amikor az első felfedezéseket tették a radioaktív jelenségek terén, úgy látszott, hogy az energia megmaradásának elve is megdőlt, aminthogy megdőlt az elemek állandóságának elve. Vizsgáljuk meg, hogy ez a vád megállja-e a helyét!

A rádium, miközben héliummá és rádiumemanatióvá alakul át, nagy mennyiségű hőt fejleszt; a kérdés az, hogy miből lesz ez a hő. Miután itt semmi egyéb nem történik, mint a rádiumatom szétesése, azt kell mondanunk, hogy a hő az atomszétesés folytán keletkezik. Az atomban tehát valami újfajta energiának keletkezett felhalmozva lenni, melyet interatomisztikus energiának nevezhetünk, azt mondván, hogy a hőenergia ebből keletkezik. Ezzel megtaláltuk volna a hőfejlődés okát s az, hogy ezt az okot az atomon belül kell keresnünk semmivel sem meglepőbb, mint maga az a tény, hogy az atom bomlani képes. Az az állítás, hogy az energia megmaradásának elve az interatomisztikus energiára is áll, a következők alapján volna jogosult. Meg kell mérni, hogy mennyi hő keletkezik egy bizonyos mennyiségű rádium átalakulásakor. Azután a folyamatot meg kellene fordítani vagyis a bomlástermékekből újra ugyanannyi rádiumot kellene előállítani s megmérni, hogy ezen közben mennyi hő tűnik el. Ha a bomlás folyamán keletke-

zett és a visszalakulás közben eltűnt hőmennyiségek egyenlők, akkor az energiatörvény itt is érvényes. Az energiaelv megvizsgálásához tehát az volna szükséges, hogy a radioaktív testek elbomlási folyamatait meg tudjuk fordítani, ami eddig egyáltalában nem sikerült. Mindaddig azonban, amíg ez nem sikerül, nem mondhatjuk sem azt, hogy az energiaelv ezekre a jelenségekre is áll, sem azt, hogy ezek, azt megdöntötték. Ebben a kérdésben be kell várni azoknak a vizsgálatoknak eredményét, amelyek a radioaktív jelenségek megfordítását vagy legalább befolyásolását célozzák.

Molnár László.

A londoni orvoskongresszus után.

Királyok gyülekezetének látta a régi karthágói a római szenátust. Babonás tisztelettel töltötte el a szenátorok méltóságteljes viselkedése s az a nyugalom és határozottság, amelylyel országok és népek sorsa felett döntöttek. Vájjon hol keresné a mai karthágói ezeket az igazi hatalmasokat? Mennyire csodálkoznék, amikor egy kongresszus ülésain találkozónék velük és milyen nehéz volna felismernie őket az elmaradhatatlan garden partyk és kirándulások tipikus barátainak sokaságában. De íme, az ülésteremben ezek az emberek ítéleteket hoznak, amelyeket ezivszorongva várnak az egész világon, halált jelentő és életet adó tételek ezreit, beleavatkoznak az életünk legsajátabb apróságába, megbírálják szokásainkat és szenvedélyeinket, előírják, hogy hogyan éljünk és hogyan ne éljünk, javaslatokat terjesztenek elő az élelmezés, a gyermeknevelés, a nemi élet és a legkülönbözőbb társadalmi problémák terén. Es ezeknek a rejtélyes embereknek a hatalma nem nyugszik semmiféle kényszeren, az emberek örülnek, ha azt növekedni látják s kétségbe esnek, ha parancsaikat nem teljesíthetik.

Sir Edward Grey abban a beszédében, amelylyel a XVII. nemzetközi orvoskongresszust az angol kormány nevében üdvözölte, az orvosi befolyás hatalmát igen találóan jellemezte. Sajátságos, mondta a liberális kormány képviselője, hogy ugyan az a konzervativizmus, amely a régi állapotok dicsőítésére és az újításokkal szemben való óvakodásra, a tradíciók szentségének és a bölcs mérsékletnek hangsúlyozására a társadalmi haladás kérdéseiben annyi alkalmat talál, az orvosi haladás útját milyen forradalmi türelmetlenséggel kíséri. Valóban, itt az öreg emberek „természetes” konzervativizmusa is inkább gyerekes csudatévő-hitnek ad helyet.

A kongresszus vasárnapján London templomaiban az orvosokról beszéltek hívőiknek a mélyhangú, fehérhajú, magas, öreg angol papok. Mit mondhattak ők, akiknek elődei valamikor egyúttal az emberek orvosai is voltak, a mai orvosokról, akik mindinkább az emberiség papjai lesznek? Ki fogja nekik ma, az orvosi pszichológia csodálatos haladása korában elhinni azt a régi közhelyüket, hogy a lélek bajainak gyógyítása az ő hivatásuk marad? Kis, rejtett vidéki church-ökben tán most is ezen tűnődött a pap, a nagy Szent Pál-katedrális Deanje azonban jónak látta fel sem vetni ezt a distinkciót. Csak annyit tartott fenn az egyháznak, hogy az orvost – aki betegei életének meghoszabbitásával el van foglalva – *szociális* tevékenységében támogassa.

Ez a kongresszus azonban nagyon is világosan mutatta meg, hogy az orvosok nem várják más faktoroktól a kezdeményezéseket, hanem

maguk kívánják megjelölni azokat a társadalmi intézkedéseket, amelyek az ő speciálisan orvosi eljárásaikat a betegségek megelőzése és gyógyítása körül támogathatják. Nemcsak figyelmeztetések vagy óhajtások hangoztak el – amilyen például a bécsi Finger tanáréi volt, aki a nemi betegségek elterjedésének ellenszerül a felsőbb iskolákban szükséges nemi felvilágosításra mulatott rá –, hanem egészen konkrét javaslatok fogadtattak el és intéztettek az államok kormányaihoz. A kongresszus legfontosabb tényeinek egyike az a felhívás, amelyben az orvoskongresszus a kormányokhoz azzal fordul, hogy 1. létesítsenek mindenütt olyan egészségügyi hatóságokat, amelyek a syphylis-betegeket titoktartás mellett összeírják s ellenőrzik, 2. hogy rendszeres intézményekkel biztosítsák a syphylis diagnózisát és gyógyítását. Az ennek publikálását követő napon Asquith miniszterelnök bejelentette az angol kormánynak azt az elhatározását, hogy egy ilyen értelmű törvényjavaslat alkotása érdekében az illetékes orvosi tényezőkkel tárgyalásokat fog folytatni.

*

Azt a munkát, amelyet a kongresszus a 23 szakosztályban végzett, ma még, amíg a hivatalos kiadványok el nem készültek, nagyon nehéz áttekinteni. A nagy vitás kérdések közül a rákbetegség legújabb gyógy módjának sikereit illetőleg kritika nyilvánult és mérséklet a reményekben. A salvarsan-kérdés végleg és határozottan a gyógyszer javára dönt el: feltalálóját, Ehrlich professzort, mint Pasteur utódát ünnepelték. A psychoterápiái szakosztály tárgyalásai, a Freud ellen intézett támadások dacára is, azt mutatták, hogy a psychoanalízis már az elfogadott orvosi eljárások közé jutott. Nagyszámmal voltak demonstrációk, amelyekben kiki a maga vizsgálati módszerének apróbb, nehezen leírható, de azért nem kevésbé fontos detailjait nagy nyilvánosság előtt tanította. A laikus érdeklődők páratlan könnyűséggel is tájékozódhattak az orvostudomány legkülönbözőbb tényeiről az Imperial Institutban rendezett óriási méretű orvosi kiállítás készítményei és statisztikái alapján. Egész sereg kisebb-nagyobb jelentőségű új diagnosztikai, pathológiai és terápiái felfedezést mutattak be, amelyek értékéről ma még természetesen korai volna nyilatkozni. A praktikus legfontosabbaknak ezek közül Vincent professzor anti-typhoid oltásai látszanak, aki arról számolt be, hogy az általa beoltott trópusi katonák közül tízezerre két megbetegedés esett, míg a be nem oltott ezerből 163-an betegedtek meg.

*

Persze, a közönség érdeklődése most is elsősorban a praktikus orvostudományok haladása felé fordult. Ma is változatlanul áll, amit Huxley az 1881-iki londoni orvoskongresszuson mondott, az, hogy az orvostudományt általában úgy ismerik, mint valamit, ami szükségképpen *gyógyító* eljárásokat talál ki és nem veszik észre azokat a nagy és jelentős ágait, amelyek minden praktikus gyógyító céltól függetlenül kutatják az egészséges és kóros emberi szervezet sajátosságait. Az emberek még mindig azzal a meggyőződéssel különböztetik meg a praktikus és a teoretikus tudományokat, hogy csak az előbbieknek van igazi értelmük, míg a teoretikus „spekulációk” legfeljebb szépek, nehezek, érdekesek, vagy pedagógiai értékűek és felvilágosító erejűek lehetnek, de egyéb haszon alig származik belőlük, a praktikus tudományok ugyanis ezektől függetlenül érik el a maguk nagyszerű eredményeit. Meg a szakemberek is akárhányszor helytelenül ítélik meg a kétféle kutatás viszonyát: a teoretikus tudósok a praktikus kérdésekkel foglalkozó-

kai majdnem megvetik, mint aféle szüklátókörű elméket, akik érdeklődésüket sokszor egészen felületes és magukban véve jelentéktelen problémákra korlátozzák csak azért, mert azoknak véletlenül praktikus jelentőségük van, alapvetően mély problémákra meg ügyet sem vetnek, mert véletlenül nincs praktikus fontosságuk; a gyakorlati tudományok emberei viszont akárhányszor azon a véleményen vannak, hogy a teoretikusok jobban tennék, ha sakkjátékszerű elmegyakorlataik helyett hasznos munkát végeznének. A közönség lelkesedése nyilván a praktikus tudományé, hiszen a pilóta is sokkal népszerűbb, mint a konstruktőr, arról a fizikusról vagy matematikusról, akinek számításait a konstruktőr felhasználja, meg már éppen senki sem tud.

Az kétségtelen, hogy a tudományoknak csak annyi értékük van, amennyi hasznukat vehetjük a létért való küzdelmünkben. A mélyebben gondolkozó azonban könnyen rájön, hogy vajmi keveset értünk volna el olyan kutatásokkal, amelyek *csak* ami élesen körülhatárolt, praktikus céljainkra volnának irányozva. Észrevenné, hogy a tudományos kutatás természete a minden praktikus cél *nélkül* végzett vizsgálatok hosszú sorát követeli meg, hogy végre ezeken keresztül jusson olyan ismeretre, amely azután praktikusan felhasználható, de amely nélkül az a praktikus probléma sohasem volna megoldható. Lassanként azt is felismerné, hogy a rengetegszámú teoretikus ismeretek közt voltaképpen egyetlenegy sincs, amelyet joggal nevezhetne haszontalannak, mert mindegyik egy-egy hasznos ismeret alkotó eleme. Akkor nyilvánvaló lenne előtte, hogy a teoretikus és praktikus tudományok között abban, hogy milyen hasznosak ránk nézve, még csak */okozati különbség sincs* s hogy az ilyen különbség *látszata* csak a felületesen ítélő tévedésén alapul.

A londoni orvoskongresszus szemeink előtt demonstrálta, hogy az elméleti és a praktikus orvostudományok lehetetlenek egymás nélkül. Az élettan, a kóronctan, a pathologiai kémia, a bakteriológia kutatásai legnagyobb részét mindennemű gyógyító célzat nélkül tisztára „tudományos érdekből” végeztetnek, de ha tudományos érdeket szolgáltak, akkor sajtóságságos módon *együttal* a gyógyító tudományok számára is fontos útmutatásokat adtak. Ez az összefüggés némelykor erősen közvetett, úgy” hogy nehéz volna konkrét módon megjelölni az egyes teoretikus tények praktikus következményeit. De hogy sokszor ez az összefüggés mennyire közvetlen, mutatja az, hogy a londoni orvoskongresszuson akárhány fontos kérdést a teoretikus és praktikus szakosztályok együttes ülésben beszéltek meg, miközben mindegyik előadó hangoztatta az állandó együttműködés értékét. A sebészek, a praktikus orvostudomány mai hősei, szinte restelve kivételes elismertetésüket, igyekeztek ebből annyit áthárítani az inkább teoretikus belgyógyászokra, amennyit csak lehetett, ezek viszont a teljes ismeretlenség homályában dolgozó fiziológusokat és kémikusokat tolták előre. A nagy együttes üléseken pedig egyforma érdeklődéssel hallgatták a Chauffard-t belgyógyászt, Cushing-t, a sebészt, Ehrlicht, a pathokémikust és Batesont, az eugénikust.

Az bizonyos, hogy a tudomány igazi megbecsülése csak akkor fog kezdődni, amikor a fizikusok vagy a kémikusok meg a fiziológusok kongresszusát is olyan érdeklődés fogja kísérni, mint ma az orvosokét. Egyelőre örüljünk az orvosok megbecsültetésének és elégedjünk meg azzal, hogy legalább az ő kongresszusuk már van akkora esemény, mint egy eucharisztikus nagygyűlés, meg egy hágai békekonferencia együttvéve.

Strophantus.

KÉT NEKROLÓG.

A küzdő. Aki gyárban robotol, mezőn izzad, bányában görnyed: még nem küzdő, csak küszködő. A küzdő az étellel nem saját sorsáért, hanem mások boldogságáért birkózik. Az élet magányos pályákban fut, mindegyiken egy-egy sors mozog: a küzdő össze forrasztó pályát keres, mely beborítja a világot. Benne tömegindulatok lüktetnek, társadalmi ideálok élő darabja ő.

Útja nehéz út: erőfeszítés és áldozatkészség kövezi. Itt menetel az a bánat, melyet mindenki elkerülhet, ha csupán magáért dolgozik. Ez az út az erkölcs útja és ha névvel jelölnék: a tisztas szegénység sugárútja volna.

Talán most lép rá egy munkás, ki könyvet vásárolt, pedig kis pénzén pálinkát ihatna . . . Mekkora iv! A pálinka jóságos meleggel burkolja s eltakarná azt a sivár jövőt, mely öregségére egy kis műhelyben végződhet. Az élet ezer okkal húz, vonszol, hogy a magunk öröme szerint cselekedjünk. A szegény ember szívének végtelen emelkedettség kell ahhoz a bátorsághoz, hogy mások sorsát magához karolja.

Láttatok már oly hegyet, melynek ködbe vesz a csúcsa? Egy esztergályos segéd áll ott, kezében milliók zászlaját tartja.

A törtető. Szíve szerint rohanva söpörne el mindenkit az érvényesülés útjáról, mégis okos mérséklettel halad rajta, sőt meg-megáll, hogy óvatosan megfojtson néhány párhuzamos ambíciót. Aztán hirtelen tovább rohan azzal a gözzel, melylyel lelkesedését veszteség-nyereség számláján jóelőre befűtötte.

Szorgalma határtalan, mert minden talpalatnyi területet át kell kutatnia, minden ajtón be kell nyitnia: nem bujt-e el egy kis érdek, mely ártalmas lehet? Embertársai eleinte nem sokat törődnek vele, mert szürkébbnek látszik, semhogy útját állják. Az erősek öklükkel nerrí ütik le, ő pedig kellő pillanatban ki tudja használni az erősek gyöngéjét, hogy hódolatát és alázatát nyújtsa át nekik.

Sok fajtája van. Van olyan fajta, amelyik a magánélet csöndjében kaparja ki a jobb jövőt: Valami külön állást, magasabb titulust. Nem nagyon ártalmas. A főkönyvelő-törtető vagy a magántanárt-törtető csak környezetét mérgezi.

Veszedelemesebb a közéleti törtető, mert ő a küzdő álarcában tetszeleg.

Legérdekesebb válfaja a politikai törtető. Tizenyolcéves korában országgyűlési képviselő-fakultásra iratkozik. Mindenütt jelen van, lát, hall és barátkozik. Elvből csak általánosságokat tanul, mert a részlet tudás pápaszemeknek való. Több híres ember karrier-történetét ismeri és sok nagy mondatot tud. Senki se meri a szemébe mondani, hogy mit tart róla, mert fél a mosolyától, mely ilyenkor peckesen ül ki az arcára. Ikertestvére a közgazdasági-törtető. Módszere ugyanaz, csak hogy ő a részlet tudásra veti rá magát. Ennélfogva ismeri a legszövevényesebb kulisszatitkokat s mivel a fórumon mások tisztességéért harcol, kárpótlásul magának milliókat gyűjt.

Pénze révén ez a válfaj tisztelettel hal meg. Talán elsiratja az ország, melynek polgára volt és talán gyászba borul a város, melynek – úgylehet – az idők végén, midőn mindenkit legyűrt, első polgára lett.

(Rub)

SZEMLE.

Pásztory Árkád.

Kályhafűtő volt a Mailáth grófnoknál, majd a máriapócsi barátokhoz került konyhalegénynek és szabad óráiban megismerkedett a betűvetés művészetével. Sőt szabad óráiban a ciril betűkkel is megismerkedett és nagyünnepeken segített a ministráns gyerekeknek. Lassankint betekintést nyert a barátok kisded üzleteibe, segített megrikatni a csodatevő Mária-képet és néhány év múlva buzgósága jutalmául felszentelték barátta. Arkadius barát meg is szolgálta a kitüntetést és csakhamar ő lett a hírhedt zárda legbuzgóbb barátjává. Kuruzsolt, varázsolt, hallottakat idézett és üzleteket kötött, míg a közigazgatás fülön nem fogta. De Arkadius barát már nem járhatott rosszul, a baziliták felismerték kiváló képességeit, a forma kedvéért néhány hétre internálták ugyan a nagybereznai zárdába, de amikor elült a nagy botrány, Arkadius diadalmasan tért vissza. Most már rendfőnökké lett a hajdani kályhafűtő; reá bízták a híres bikszádi zárda vezetését és ezután már Bikszádon folynak a bazilrendi csodák. A magnézium-fényes, színházvilágítású, kordinássúlyesztős, rejtett színpadon jelentette meg Arkadius szűz Máriát, Józsefet, a szentet, meg a Gábor arkangyalt. Vagyont, százezreket gyűjtött magának és a zárdának és amikor egy évtizedes eredményes működés végén egy Rómáig hullámozó botrány után kidobták a rendből, Arkadius már nem ment koldulni, hanem magépítette hatvantermes, kéttemplomos zárdába vonult. A saját zárdájába.

Tizenhárom év múlt el azóta és a turvékonyai csodabarát csodazárdájában egymást érik a botrányok. A jól elzárt ajtók mögött a menyország szentjei adnak egymásnak találkozót, távozásuk után főispánok, püspökök és törvényszéki bírák isszák az Arkadius borát és eszik pompás pecsenyéit. A hívók pedig hordják a pénzt, a húszfilléreseket, a koronákat, a feneketlen papzsákba. De azért visznek is. Kölcsönpénzeket uzsorakamatra. És ami szellemi elmaradottság, babona van a félországban, az mind a turvékonyai zárdában gyűl össze.

Hogy a barátnak milliókat érő vagyona van, meg egy garmada bűnpere, azon ne akadjon fel senki. Elvégre a volt kályhafűtő jól kitanulta a baziliták mesterségét. Kettős címer alatt dolgozik – az angyalos magyar címer és a pápa bíboros címere a cégerei. Az egyiknek dús lakomákkal és változó összegű kölcsönökkel szolgál, a másiknak busás örökségeket ígér. És a két nagy hatalom között Arkadius barát milliókat szerez a huszadik század felvilágosodottságának nagyobb dicsőségére. *A. V.*

A magyar munkásbiztosítás

ügye politikai szenvedélyek, pártharcok szomorú prédája lett. Mikor 1907-ben az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról szóló törvényt megalkották, az akkori kormány a munkásság számára koncnak szánta. Meg akarták vásárolni vele a munkástömegek jóindulatát és a nagyszerű szociálpolitikai alkotással újabb csomó port akartak hinteni a külföldi közvéleménynek a magyar ügyek felé ritkán tekintő szemei közé. Készakarva rossz törvényt csináltak. Megalkotói előtt ismeretlen volt az a levegő, melyben a nyugoteurópai hasonló alkotások megteremnek. Az ipari élet minden tényezője jól tudja Európában, hogy a szociálpolitika, jelesül pedig a munkásbiztosítás és a munkásvédelem az ipari termelés legfontosabb szükségletei közé tartozik és hogy a kapitalista társadalom elsőrangú érdeke a gépekkel való emberpusztító termelés mellett a legnagyobb emberi érték, az emberi munkaerő lehető gondozása és védelme. Nyugat-Európa szociális intézményeit az a jóindulatú, komoly, szinte áhítatos törekvés szülte meg, mely a művelt embert áthatja, ha emberi

élet és emberi egészség megvédéséről van szó. Nem hatalmi kérdések, nem üzleti szempontok, hanem a beteg és balesettel sújtott munkás érdeke volt ez intézmények megteremtésében az egyedül uralkodó szempont. A magyar bankár-feudális fattyúkapitalizmusban a szociálpolitika is egészen más formájú, mint Európában. A törvény előre gondoskodott az autonómia és a felügyelő állami hivatal konfliktusairól, nem határolván élesen el a hatásköröket, ráerőszakolt a munkáspénztárra egy rettenetesen bürokratikus, mozgásra képtelen, költséges adminisztrációt, mely valósággal megöloje az intézménynek. Időközben a kormányok nem vállalták a munkáspénztár igazgatási költségeinek viselését, bár a törvény is kifejezetten rájuk hárítja azt, a munkáltatók egy részétől pedig a közigazgatás segítségének híján nem lehet behajtani a járulékhátralékokat, még azokat sem, melyeket e címen munkásaiktól beszedtek. Legutóbb azután a kormány, amely az eddigi kormányok között szinte természetesen a legnagyobb ellenszennvel viselkedik a munkásbiztosítás ügye iránt, nem hagyta jóvá a pénztár közgyűlésének az állami hivatal közreműködésével és jóváhagyásával készült költségvetését, kifogásolván főképen a balesetelhárítási célokra előirányzott összeget. Egészen fölöslegesnek látjuk a konfliktus részleteinek szakszerű ismertetését. Itt nincs szakszerű, nincs részletkérdésekről szó. A munkásbiztosításra a magyar kormánynak nincs többé szüksége. A választójogi törvényt sikerült megalkotni a munkásság ellenére. Nincs már szükség arra, hogy más intézménnyel kötelezzék le a választójog helyett. Es a miniszterelnök különben is bejelentette a munkásság ellen való élet-halál harcot. Az első csapást fenkölt gondolkodásának megfelelően arra az intézményre sújtja, mely a beteg munkásról és a munkás beteg családtagjairól gondoskodik. Nincs helye itt a szakszerű vitának. A magyar munkásbiztosítást halálra ítélték. Hogy az ítéletet sikerül-e végrehajtani, még nem egészen bizonyos. De eddig még csak a magyar élet tudta a munkásbiztosításnak a világon mindenütt semleges intézményét a pártküzdelmek, a politikai üzletek, a legszenyesebb mellékcélok posványába sülyeszteni. Így dolgoznak a Duna-Tisza táján az ipari béke szemforgató prédikátorai az ipari béke érdekében.

(sz-úr.)

Közveszélyes munkakerülők.

Angliában több mint egy éve törvényt hoztak a munkanélküliekről. E törvény alapján az első évben két és fél millió munkanélküli részesült 700 000 font sterling segélyben, bár a törvény egyelőre csak az építő-, a gép- és közlekedési eszközök gyártó ipar munkásaira terjed ki és a biztosítás első esztendeje Angliában a kedvező ipari konjunktúra éve volt. Nem sokkal később Magyarországon is törvényt hoztak a munkanélküliekről. E törvény alapján a munkanélküli, a törvény terminológiája szerint keresetre utalt munkaképes egyén, ha munkakerülő életmódot folytat, nyolc naptól két hónapig terjedő elzárásra, többszöri visszaesés fenforgásakor vagy más határozatlan kritériumok mellett pedig tizenöt naptól hat hónapig terjedő fogházra ítéltető. Súlyosabb esetekben a bíróság, egy e célra alkotott új magyar intézmény, a dologház falai közé utalhatja a tettést. Míg az angol állam nem elégszik meg a szakszervezetek munkanélküli-támogatásával és a kötelező munkanélküliség elleni biztosítással egészíti ki a szociális biztosítóintézmények sorát, nálunk a munkanélküli, sőt mint a törvény alapján tartott első tárgyalások mutatják, a munkakereső munkást, támogatás helyett egyszerűen lecsukják. A magyar törvény a tudatlan és meggondolatlan osztálytörvényhozás szegyenletes terméke. Eddigi törvényeinkkel ellentétben nem cselekményt, hanem életmódot büntet és a dologházi büntetés akár életfogytiglani is szólhat. A szabadonbocsátás ugyanis feltételes és az elítélt egy éven belül nagyon könnyen visszakerülhet a dologházba, ha erkölcstelen, iszákos vagy munkakerülő életmódot folytat, vagy

súlyosan megszegi a felügyeleti szabályokat. És ez a körforgás azután a dologházi ember életének végéig folytatódhatok.

A törvénynek sikerül elbánni a vándorlók, csavargók legnagyobb kontingensét kitevő munkakereső munkással, a hosszas munkanélküliségben lezúllott, megtört másik csoporttal és a 35-40 éven felüli, ereje fogytán levő és így vándorlásra kénytelen munkással. Mert a törvény közveszélyes munkakerülői ezekből a kategóriákból kerülnek ki, akiket azután a rövidebb-hosszabb szabadságvesztés-büntetések és a dologház, mely megfelelő épületek híján a régi vármegyeházi tomlócök felújítását jelenti – és amely a külföldön mindenütt teljes kudarcot vallott, mert nem tanít a szabad munkára és az életben való helytállásra – a büntettekkel való érintkezés és a fogházi levegő teljesen lezúllszennek a társadalom veszedelmes ellenségeivé. A törvény nem gondoskodik a munkábalépés lehetővé tételéről, lehetetlenné teszi a kénytelen munkanélkülinek a munkakerülőtől való megkülönböztetését. A közigazgatási sommás eljárás nem egyszer fogja a sztrájkotokat is veszedelmes munkakerülőkné minősíteni, mert míg a német, hasonló, bár sokkal enyhébb büntetéseket tartalmazó törvény kizárja a félreértést, a magyar törvény erre is módot ad. Sőt választások idején a kellemetlen korteseket is csavargókként fogják letartóztatni. A törvény kimondja az előzetes letartóztatás kötelezettségét. A fakultatív előzetes letartóztatás is tengernyi visszaélés, aljasság melegágya, mennyivel inkább lesz az e törvény kötelező előzetes letartóztatása. A törvény a minden büntetésnél lehetséges rendkívüli enyhítést is kizárja. A megállapított, minimálisnál kisebb büntetés a csavargás rettenetes bűnéért bármily enyhítő körülmények mellett sem szabható ki senkire.

Mennyire üldözött vaddá, a detektívek, rendőregények, csendőrök és szolgabírák mennyire védtelen áldozatává tett, ez a törvény majdnem minden munkanélküli, sőt néha még ennek a tulajdonságnak is híján levő, kopottas munkásembert, az első budapesti tárgyalások mutatták meg. A budapesti rendőrség, Európának ez a legzüllöttebb, közveszedelmes közbiztonsági intézménye, ágyból hurcolt ki tisztességes munkásokat, a toloncházból az utcára lépő és munkát kereső embereket tartóztatott le, pesti menyasszonyát látogató kereskedősegédet vitt a fogságba. A bíróság pedig, bár eddig legtöbbször már a büntetőtörvénykönyvből ismert tiltott visszatérésért ítélte el a vádlottakat, kénytelen lesz alkalmazni a céltalan, kegyetlen, rossz törvényt, mely a földmivessmunkásokról szóló törvényekkel együtt a legteljesebb középkort reprezentálja a magyar osztály törvényhozás alkotásai között. (–r.)

Az OMNE alapszabályai.

Nyilatkozat.

A *Szabadgondolat* múlt számában emelt okirathamisítás vádjával szemben az Országos Magyar Népművelődési Egyesület elnöksége nem védekezett és ellenem tudomásom szerint sajtópört sem indított. Ellenben *Bibo-Bige György* fő gimnáziumi tanár, az egyesület főtitkára, *Az Est*-ben nyilatkozatot tett közzé, melyben állításaimat megerősíti és kijelenti, hogy a denúciálásra bujtogató szakaszt a közgyűlés valóban kihagyta.

Miután az OMNE elnöksége a becsületét nem keresi, nehogy a hamis szakasz ily módon az alapszabályban megmaradjon, e nyilatkozatommal egyidejűleg a belügy-miniszterhez intézendő beadványomban annak törlését kérem. *Dr. Rubin László.*

JEGYZETEK.

Ady Endrét perbe fogták.

A szegedi ügyészség vádindítványt tett Ady Endre ellen „Rohanunk a forradalomba” című verse miatt, mely a „Magyar Köztársaságban jelent meg. Az ügyész az alkotmányos államforma megsértésének vétségével vádolja. Úgy véljük: teljes munkát az ügyészség akkor végezne, ha vádindítványát kiterjesztené a szívek forradalmosításának a büntetere is. Elkobozná Ady minden versét, összes betűjét, levágná a kezét, hogy többé ne írhasson, kinyomozná, kik tudják betéve is a verseit-e titkos híveket agyonveretné. A siker azonban még így se bizonyos. A többi költő-agitátor verseit és híveit is hasonló sorsra ajánljuk. Különösen Petőfi Sándorral gondolunk. Tanácsunk szerint az ügyész aránylag könnyen kiirthatná az ország lakosságát és ezzel megmentené a forradalomba rohanástól az ország többi részét, vagyis az összes fákat, hegyeket, vizeket és barmokat . . .

A siker azonban még így se bizonyos. A fák zúgásában és a szél nyögésében újraelhet a forradalom s mikor láncra verné az utolsó holt tetemet, talán az ő megmaradt emberszívéből dobbanna ki a forradalmi átok, melylyel a néhai költő a hiábavaló diadalra egykor ilyképpen biztatta:

Tegye láncra a zsarnok a holt tetemet,
Diadalma legyen temetői menet,
Hol elásnak, a domb neki trónja legyen
S gyakoroljon erőt siri férgeiden.

Bebel gyászjelentése.

A württembergi hivatalos lap Bebel halálát külön kiadásban jelentette. Ezért a reakcionáriusok nagyon megharagudtak. Mert míg az élő Bebelt halálos veszedelemnek hirdették az egész német államra, addig a halott Bebelről azt sem akarják elismerni, hogy létezett. Életében nem sikerült, hát halála után próbálják agyonhallgatni. Avagy talán a württembergi nagyfejedelem hivatalos lapjának, úgy

vélük, méltóságán aluli, egy volt asztalos-segéd elparentálása? Igazítsák ki, uraim, elavult gótai Almanachjukat! Az egész württembergi nagyfejedelemségnek nincsen félannyi lakosa, ahány alattvalója Bebel királynak volt.

„Meghasonlottam az Istennel.”

Egy ember megölte magát és tettének okául azt hagyta meg, hogy: „Meghasonlottam Istennel.” Kétségbeesett, és a kétely megzavarta esztét. Gyermekkorában kísértettel ijesztették és felnőttkorára beleőrült. Egy nemlétezőt adtak neki mankóul és vígan sétatálcának használta, amíg nem szorult mankóra. De, amikor az élet megpróbálta, tanult és szenvedett, törődötten elővette a mankót, hogy megpihenjen a szakadék szélén. Hirtelen, jeges, dermesztő ijedelem: a mankó a kezében – nincsen! Egy pillanatilag megállt, támasz nélkül, szemtől-szemben a semmivel. Azután elszédült és lezuhant.

Heltai Ferenc.

De mortuis nil nisi bene. Óvatos tétel abból az időből, amikor még a kísértetek bosszújától tartottak a túlélők. Ma a kortársak inkább az élők bosszújától tartanak, mert ami kísért, nem annyira a halottak szelleme, mint az élők hagyatéka. Az újságírók új liturgiája is: De viventibus nil nisi bene. És készítették ezzel Heltainak olyan pályát, amelyért még a sajtó szemében is csak végrendeletével vezekelhettek. Hiába juttatták azonban az örökséghez, amelyet hajhásztak. Az őrtállók egymásra néztek: a vezér megszökött a zsákmánnyal. Most akár megölnék, ha csak feltámaszthatnák ezzel és még egyetlenegyszer végrendelkezhetnék a drága halott . . . Késő. A mi polgármesterünk már boldogan járja az asphodelos rétet, vagy pedig a sötét Hadesben mutatja ki arany szívét . . . Hiába imák már meg az igazat róla. De mortuis nil nisi bene.

Tisza, a kételkedő.

– Kedves Imre, csak azt vallhatod, amiről tudomásod van.

– Kedves István, tudomásom van róla, hogy Elek Pál melyik szerződésért mennyit fizetett Lukácsnak...

– Kedves Imrém, ne vedd rossz néven, azonban erről nem lehet tudomásod.

– Kedves István, magától Elektől és Lukácstól hallottam...

— Látod, kedves Imre, hogy csak hallomásod van róla.

— De kedves István, egy nyugtát is láttam...

— Kedves Imre, nem kételkedem benne, azonban nyugtát mindenki láthat. Vannak lelki megbetegedések, amikor az ember állandóan nyugtát lát. Légy lelkiismeretes, kedves Imrém.

– De kedves István, a nyugta a kezeim között volt, ott volt Kazár is, Paduch is, Sándor is, Ullmann is...

– Kedves Imrém, látod mit nem tesz a tömegszuggeráció. Még hamis tanúzásba kevered magadat. Balga! A kritikus érzéknek nem nyugta az, hanem pusztán érzéketleni komplexum, mint egy modern, filozófus mondja, amelyet bár nyugtának elnevezhetünk, de azért az talán nem is nyugta, mint egy másik filozófus helyesen megjegyzi. Szállj magadba, Imrém. Az igazság mindenek felett!

– Kedves István, szavaid felkavarják egész valómat! Hát igazuk volna a nagy kételkedőknek?...

– Kedves Imre fiam, nincsen ez másképpen. Amit tudsz, az nem tudomás, amit hallasz, az hallomás és amit látsz, az látomás. Az igazságról pedig nem tudhatunk semmit.

– És mit mondjak Baloghynak, kedves István?

– Mindent, amit az igazságról tudsz, kedves Imrém.

MOZGALOM.

A lisszaboni kongresszus.

XVII. nemzetközi szabadgondolkodó kongresszus lesz Lisszabonban folyó évi október hó 6., 7. és 8-án. A kongresszus – így szól a meghívó – kettős tüneménynek készül, egyrészt a katolikus egyháznak minden szellemi haladást megsegyenítő eucharisztikus kongresszusaival szemben, másrészt a portugál köztársaság tiszteletére, melynek első cselekedete az összes egyházi intézmények világgiasítása volt. A kongresszus megnyitása is éppen a köztársaság kihirdetésének harmadik évfordulójára esik. Napirendje három pontból áll:

1. A portugál szeparációs törvény hatásai.

2. Minő racionalisztikus erkölcsnevelés van összhangban a szabadgondolattal?

3. Szabadgondolat és társadalmi kérdés. Számos európai és tengerentúli állam vesz részt a kongresszuson, amelyen magát Portugáliát a nálunk is járt Ma-, gelhaés Lima szenátor, a forradalom egyik vezérembere fogja képviselni. Az előkészítőbizottság titkára Augusto José Vieira, Largo do Intendente,* 45, 1°, Lisbonne.

Galilei Kör.

A nyári program belterjes iránya látszik meg a kör augusztus havi működésén. Minden héten három szemináriumi összejövetel volt, amelynek látogatottsága minden várakozást felülmúlt. Augusztus hó 4., II., 18. és 25-én, hétfőn, dr. Lóránd Jenő tartotta ismeretelméleti szemináriumát, amely Mach filozófiájával foglalkozott. Augusztus hó 5., 12., 19. és 26-án, kedden, dr. Polányi Károly a társadalomtudomány köréből tartott szemináriumot, amelyen különösen Hegel, Marx és Pikler történelembölcséletével foglalkozott. Dr. Kende Zsigmond a természettudományi szemináriumot vezette, amely augusztus hó 7., 14., 21. és 28-án tartotta összejöveteleit és anyagát a természetbölcsélet köréből merítette.